

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

**Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра всесвітньої історії**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**«РОЗБУДОВА ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ У 1918
- 1920 РР.: ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ»**

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Лупина Анастасія Володимирівна

Студентка 4 курсу групи

ІСТб-1-22-4.0д

Науковий керівник:

Доктор історичних наук

Професор кафедри всесвітньої історії

Саган Галина Василівна

Роботу захищено «___» _____ 20__ р.

Оцінка _____

Київ – 2026 р.

ЗМІСТ:

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	5
РОЗДІЛ 2. УТВОРЕННЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ФОРМУВАННЯ ЇЇ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ	
2.1. Політичний стан чеських і словацьких земель в Австро-Угорщині та вплив Першої світової війни на національний рух.....	11
2.2. Проголошення незалежності та формування тимчасових органів влади.....	20
2.3. Прийняття Конституції 1920 року і створення адміністративно-правової системи	25
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ	
3.1. Політична система та роль партій у державотворенні.....	32
3.2. Національний фактор у функціонуванні державних інститутів.....	38
3.3. Соціально-економічні чинники розвитку державного управління.....	43
РОЗДІЛ 4. ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ	
4.1 Вплив Паризької мирної конференції на формування державності.....	48
4.2. Вплив держав-переможниць на процес державного будівництва Чехословаччини.....	52
4.3. Територіальні суперечності та відносини із сусідніми державами.....	60
4.4. Роль Чехословаччини у створенні Малої Антанти.....	69
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток державних інституцій Чехословаччини у 1918-1920 рр. зумовлена значенням цього періоду як одного з ключових етапів формування нових національних держав у Центрально-Східній Європі після розпаду Австро-Угорщина та завершення Перша світова війна. Саме в цей час відбувалося становлення політичної системи, правових засад та адміністративної структури Чехословаччини як незалежної держави.

Досвід державотворення Чехословаччини є важливим для розуміння процесів інституційного розвитку в умовах політичної трансформації, багатонаціонального складу населення та зовнішньополітичного тиску. Особливу увагу привертає поєднання внутрішніх чинників, таких як політична консолідація, соціально-економічних зміни, національного питання зовнішніми впливами, зокрема рішеннями Паризька мирна конференція та міжнародним визнанням нової держави.

Крім того, дослідження цієї теми є актуальним у контексті сучасних процесів державотворення, реформування політичних інститутів та інтеграції у міжнародне співтовариство. Історичний досвід Чехословаччини може слугувати важливим прикладом ефективного формування демократичної системи влади в умовах післявоєнної нестабільності.

Мета роботи. Відтворення процесу розбудови державних інститутів Чехословаччини у 1918-1920 рр., а також визначення та аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливали на формування системи державної влади Чехословаччини.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- дослідити утворення Чехословацької держави та формування її державних інститутів;

- охарактеризувати внутрішні чинники розвитку державних інститутів Чехословаччини;

- проаналізувати зовнішні чинники розвитку Чехословацької держави

Об'єктом дослідження. Процес становлення і розбудови Чехословацької держави упродовж 1918-1920 рр.

Предмет дослідження. Сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливали на становлення системи державної влади Чехословацької республіки.

Хронологічні та територіальні межі дослідження охоплюють 1918-1920 рр. від проголошення незалежності Чехословаччини та початку формування її державних інститутів до завершення початкового етапу їх становлення, пов'язаного з утворенням основ державного ладу та прийняттям Конституції 1920 р. Територіальні межі дослідження включають чеські землі (Богемію, Моравію та частину Сілезії) і Словаччину, які після розпаду Австро-Угорщина увійшли до складу новоутвореної Чехословацької держави.

Були виконані такі **методи дослідження** як хронологічний метод, історико-порівняльний, методи аналізу та синтезу, системний підхід, структурно-функціональний метод, проблемно-хронологічний метод та метод узагальнення.

Наукова новизна дослідження. полягає в комплексному аналізі процесу розбудови державних інститутів Чехословаччини у 1918- 1920 рр. з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх чинників державотворення. У роботі систематизовано вплив міжнародної підтримки, дипломатичної діяльності чехословацьких лідерів та внутрішніх політичних процесів на формування органів влади нової держави. Також уточнено роль окремих інституцій та політичних сил у становленні державного ладу Чехословаччини в перші роки її існування після розпаду Австро-Угорщина.

Практичне значення роботи. полягає у можливості використання її матеріалів і висновків у навчальному процесі під час викладання курсів з

новітньої історії Європи, історії міжнародних відносин та історії державотворчих процесів у Центрально-Східній Європі.

Апробація дослідження. Здійснювалася під час участі у III Всеукраїнській студенській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених».

Структура дипломної роботи складається із вступу, чотирьох розділів , висновків , списку використаних джерел та літератури.

Ключові слова: Чехословаччина, державотворення, Перша Чехословацька республіка, Томаш Гарріг Масарик, Едвард Бенеш, чехословакізм, Конституція 1920 р., Тимчасова конституція 1918 р., Національні збори, земельна реформа, грошова реформа, міжнародне визнання, державні кордони, національні меншини.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Проблема розбудови державних інститутів Чехословаччини у 1918-1920 рр. посідає важливе місце в історіографії Центрально-Східної Європи міжвоєнного періоду. Інтерес до цієї тематики зумовлений тим, що утворення Чехословаччини стало одним із ключових наслідків Першої світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії, а сама держава тривалий час розглядалася як один із найбільш стабільних демократичних проєктів у регіоні.

Питання становлення Чехословацької республіки та її державної розбудови активно досліджуються в українській і зарубіжній історіографії. Серед українських учених вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробив Іван Гранчак, якого відносять до числа провідних істориків України. Визнання його наукового доробку підтверджується включенням відомостей про вченого до біобібліографічних довідників Інституту історії України НАН України.¹

Вагомий внесок у дослідження проблеми здійснив український історик С. В. Віднянський. У праці «Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі» дослідник аналізує міжнародні та політичні передумови виникнення нових держав після Першої світової війни.² Автор також розглядає проблеми політичної діяльності Томаша Гарігга Масарика та його ролі у створенні Чехословаччини, у своїй праці «Захисник малих народів у новій Європі Томаш Гарріг Масарик», в співавторстві з А.Ю. Мартиновой. У роботі простежується зв'язок між ідеєю чехословакізму, принципом самовизначення народів і формуванням нової системи міжнародної безпеки після завершення війни.³

---

¹ Шніцер І. О. Історик Іван Гранчак про утворення Чехословацької республіки 1918 року. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. 2017. Вип. 2 (37). С. 24-29.

² Віднянський С. В. Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. 2011. Вип. 27. С. 61-68.

³ Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Захисник малих народів у новій Європі Томаш Гарріг Масарик. У: Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Київ, Інститут історії України. 2009. С. 41-70.

Значну увагу питанням формування чехословацької державної ідеї приділяє М. М. Нагорняк. У статті «Т. Г. Масарик про зовнішню політику держави» автор аналізує бачення Масариком ролі Чехословаччини у післявоєнній Європі, принципів міжнародної співпраці та системи колективної безпеки.⁴ У праці «Формування Т. Г. Масариком засад зовнішньої політики Чехословацької республіки» дослідник розглядає еволюцію зовнішньополітичних концепцій чехословацького керівництва та їхній вплив на формування міжнародного статусу нової держави.⁵

Важливий внесок у вивчення внутрішньополітичних процесів здійснив Р. М. Постоловський. У праці «Національно-демократичні основи проголошення Чехословаччини 28 жовтня 1918 року» історик досліджує процес формування державних інституцій, діяльність Національного комітету та особливості політичного оформлення незалежності Чехословаччини.⁶

Окреме місце в історіографії займають праці, присвячені словацькому питанню. М. В. Кірсенко у статті «Словацька політика в Першій світовій війні» аналізує політичні настрої словацького суспільства, особливості розвитку словацького національного руху та його взаємодію з чеськими політичними силами.⁷

Проблематику чехословакізму та політичних засад нової держави досліджував також Г. В. Савчук. У праці «Концепт “гуманної демократії” Томаша Масарика» автор аналізує політичні й філософські погляди Масарика, зокрема його бачення демократичної держави, ролі громадянського суспільства

---

⁴ 21. Нагорняк М. М. Т. Г. Масарик про зовнішню політику держави. Вісник Рівненського університету. Сер.: Політологія. 2010. № 4. С. 20-32.

⁵ 22. Нагорняк М. Формування Т. Г. Масариком засад зовнішньої політики Чехословацької республіки. Панорама політичних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. 2010. № 4. С. 5-13.

⁶ 23. Постоловський Р. М. Національно-демократичні основи проголошення Чехословаччини 28 жовтня 1918 року. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2013. Т. 23. С. 238-248.

⁷ Кірсенко М. В. Словацька політика в Першій світовій війні. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2016. Т. 182. С. 1-10.

та національної політики.⁸ У статті «Особливості Конституції Першої Чехословацької республіки» дослідник звертає увагу на конституційне оформлення державної системи, принципи парламентської демократії та механізми функціонування органів влади.⁹

Проблеми політичного розвитку Чехословаччини міжвоєнного періоду висвітлює Т. П. Федорчак у праці «Становлення і політичний розвиток Першої республіки в Чехословаччині». Автор аналізує формування багатопартійної системи, роль політичних партій у державному управлінні та особливості функціонування парламентської демократії в умовах багатонаціональної держави.

Важливе місце в сучасній історіографії займають праці, присвячені міжнародним аспектам становлення Чехословаччини. І. Боровець у статті «Піттсбурзька чесько-словацька декларація 1918 року: політичні та історіографічні інтерпретації» досліджує значення Піттсбурзької угоди у процесі створення Чехословаччини та аналізує різні підходи до трактування цього документа в українській, чеській та словацькій історіографії.¹⁰

Проблематика становлення політичної системи держави знайшла відображення у працях Т. Піковської «Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки 1918-1938 рр.»¹¹ та «Party system in the First Czechoslovak Republic (1918-1938)». Авторка досліджує формування партійно-політичного спектра республіки, взаємодію політичних сил та їхню роль у розбудові державних інституцій.¹² Доповнюють ці дослідження роботи П. Кракори «Menšinové politické strany v Československu

---

⁸ Савчук Г. Концепт «гуманної демократії» Томаша Масарика. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2015. № 26. С. 112-114.

⁹ Савчук Г. В. Особливості Конституції Першої Чехословацької республіки. Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук. Дніпро, 2015. С. 98-100.

¹⁰ Боровець І. Піттсбурзька чесько-словацька декларація 1918 року: політичні та історіографічні інтерпретації. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 213-230.

¹¹ Піковська Т. В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки 1918–1938 рр. Вінниця : Нова Книга, 2020. 168 с

¹² Píková T. Party system in the First Czechoslovak Republic (1918–1938). Sciences of Europe. 2020. No. 55. P. 53.

1918–1938»¹³ та Я. Бенко «Štát a jeho ľud. Politická socializácia slovenského obyvateľstva po vzniku ČSR»,¹⁴ у працях аналізуються діяльність політичних партій національних меншин та їхню роль у парламентському житті Чехословаччини.

Серед зарубіжних досліджень вагоме значення мають праці чеських і словацьких істориків. Значний внесок у дослідження зовнішньої політики Чехословаччини здійснив Й. Деймек у монографії «Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992».¹⁵ Автор комплексно аналізує міжнародне становище Чехословаччини, її відносини із сусідніми державами та роль великих держав у формуванні зовнішньополітичного курсу Праги.

Проблеми функціонування системи колективної безпеки у Центральній Східній Європі розглядає Б. Ференчугова у праці «Malá dohoda 1919-1938: její hospodářské, politické a vojenské komponenty».¹⁶ Дослідниця аналізує передумови створення Малої Антанти, механізми співпраці між Чехословаччиною, Румунією та Югославією, а також роль цього союзу у стримуванні ревізіоністських прагнень Угорщини.

Соціально-економічні аспекти розвитку Чехословаччини висвітлені у праці З. Дейла «Sociální vývoj Československa 1918-1938». Автор досліджує процес економічної модернізації держави, соціальні реформи та трансформацію суспільства у перші десятиліття існування Чехословаччини.¹⁷

Джерельна база дослідження розбудови державних інститутів Чехословаччини у 1918-1920 рр. є достатньо широкою та різноплановою, що дозволяє комплексно проаналізувати процес становлення чехословацької

---

¹³ Krákora P. Menšinové politické strany v Československu 1918–1938. Civilia. 2011. S. 57-67.

¹⁴ Benko, J. Štát a jeho ľud. Politická socializácia slovenského obyvateľstva po vzniku ČSR. In: ROGUEOVÁ, Jaroslava a kol. Od osmičky k osmičke: Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009, s. 17-31.

¹⁵ Dejmek J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992: vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, 2002. 376 s.

¹⁶ Ferencuhová B. Malá dohoda 1919–1938: její hospodářské, politické a vojenské komponenty. Praha, 2000. 320 s.

¹⁷ Deyl Z. Sociální vývoj Československa 1918-1938. Praha, Academia.1985. 221 s.

державності, формування політичної системи, особливості внутрішньої та зовнішньої політики нової республіки. Використані джерела можна умовно поділити на кілька основних груп: нормативно-правові акти, міжнародні договори, офіційні документи органів влади, матеріали політичних діячів, мемуарну літературу та статистичні матеріали.

Найважливішу групу джерел становлять нормативно-правові акти Чехословаччини, які відображають процес формування державних інститутів та правових основ функціонування республіки. Насамперед це Закон №11 від 28 жовтня 1918 р., який юридично закріпив створення незалежної Чехословацької держави та визначив принцип правонаступництва законодавства Австро-Угорщини.¹⁸ Важливе значення має Тимчасова конституція 1918 р., що регламентувала організацію влади у перехідний період¹⁹, а також Конституційна хартія Чехословацької Республіки 1920 р., яка закріпила парламентську форму правління, принцип поділу влади, систему державних органів та основні права громадян.²⁰

Окрему групу джерел становлять міжнародно-правові документи, пов'язані з післявоєнним врегулюванням у Європі та міжнародним визнанням Чехословаччини. Важливе значення мають матеріали Паризької мирної конференції, Сен-Жерменський²¹ та Тріанонський мирні договори, які визначили міжнародно-правовий статус Чехословаччини та її державні кордони. Ці документи дозволяють простежити вплив провідних держав Антанти на процес формування нової політичної системи Центрально-Східної Європи.²²

---

¹⁸ Zákon č. 11/1918 Sb. Zákon o zřízení samostatného státu československého. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1918-11> (дата звернення: 17.03.2026).

¹⁹ Zákon č. 37/1918 Sb. Zákon ze dne 13. listopadu 1918 o prozatímní ústavě (O národním shromáždění) URL: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1918.html (дата звернення 17.03.2026)

²⁰ Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html (дата звернення: 20.04.2026)

²¹ Treaty between the Principal Allied and Associated Powers and Czechoslovakia, signed at Saint-Germain-en-Laye, September 10, 1919. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13> (дата звернення: 21.04.2026).

²² Treaty of Trianon (Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Hungary), June 4, 1920. URL: <https://www.dipublico.org/100759/treaty-of-trianon-treaty-of-peace-between-the-allied-and-associated-powers-and-hungary> (дата звернення: 15.04.2026).

Цінним джерелом є офіційні документи органів державної влади Чехословаччини: постанови Національного комітету, матеріали Національних зборів, урядові декларації, дипломатичне листування та статистичні звіти. Вони дають змогу дослідити практичну діяльність державних інституцій, процес ухвалення політичних рішень, особливості функціонування парламентської системи та формування адміністративного апарату держави.

Важливе місце займають праці та мемуари провідних політичних діячів Чехословаччини Томаша Гарріга Масарика, Едварда Бенеша та Алоїза Рашина. У цих працях висвітлюються обставини боротьби за незалежність Чехословаччини, дипломатична діяльність чехословацького закордонного руху, а також концептуальні засади чехословацької державності.

Отже, проблема розбудови державних інститутів Чехословаччини в перші повоєні роки посідає важливе місце в українській та зарубіжній історіографії. У наукових працях висвітлюються різні аспекти становлення Чехословацької республіки, а саме передумови її утворення, роль національно-визвольного руху, діяльність політичних лідерів, формування органів державної влади, конституційне оформлення держави та її міжнародне визнання.

Джерельна база дослідження є достатньо широкою та різноманітною. Вона включає нормативно-правові акти, міжнародні договори, документи державних установ, праці політичних діячів, мемуарну літературу та статистичні матеріали. Особливе значення мають законодавчі акти перших років існування республіки, які відображають процес формування державних інституцій та правових засад функціонування Чехословаччини. Важливими є також міжнародно-правові документи, що визначили місце нової держави в системі міжнародних відносин після Першої світової війни.

РОЗДІЛ 2. УТВОРЕННЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ДЕРЖАВНІ ІНСТИТУТИ

2.1. Політичний стан чеських і словацьких земель в Австро-Угорщині та трансформація національного руху під впливом Першої світової війни

На початку ХХ століття території, які згодом увійдуть до складу новоствореної держави Чехословаччини, перебували у складі Австро-Угорщини, великої багатонаціональної держави, у межах якої співіснували різні народи з власними мовами, традиціями, культурою та на жаль нерівними політичними правами. Після підписання угоди про створення імперії у 1867 році, був закріплений поділ на австрійську частину до складу якої входила Ціслеїтанія, та угорську яка контролювала Трансїлеїтанію.²³

У Чеських землях політична система формально забезпечувала участь у парламентському житті, однак реальний вплив чеського народу, був доволі обмежений виборчими нерівностями, та домінуванням німецької бюрократії. Проте словацькі землі підконтрольні угорській владі, мали ще менш політичних прав. Окрім цього влада проводила системну політику мадяризації, яка включала в себе витіснення словацької мови з адміністрації та освіти, та придушення національних інституцій.²⁴

Ще до початку Першої світової війни частина чеської політичної еліти виступала за збереження монархії, але з її поступовим перетворенням на федерацію рівноправних народів, у якій чехи отримали б широку автономію. Подібних поглядів спочатку дотримувався і майбутній президент Томаш Гарріг Масарик, який сподівався на можливість реформування імперії без її руйнування. Водночас з часом він дійшов висновку, що через загострення

---

²³ Віднянський С. В. Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. 2011. Вип. 27. С. 61-68.

²⁴ Кірсенко М. В. Словацька політика в Першій світовій війні. *Наукові записки НаУКМА*. Історичні науки. 2016. Т. 182. С. 1-10.

національних суперечностей і внутрішню нестабільність Австро-Угорщина не здатна до глибокої трансформації, і тому передбачав її неминучий розпад у разі великого воєнного конфлікту.²⁵

Інша позиція була в «молодочехів», яких очолював Карел Крамарж, який як і багато інших політичних діячів того часу дотримувався відкритих панславських поглядів. Його світогляд мав також виразно русофільський характер що вбачалось в його концептуальній праці «Конституції слов'янських народів», яка була видана у травні 1914 року. Політик передбачав перемогу блоку Антанти, з подальшою можливістю створення великого слов'янського державного утворення, яку б очолювали династія Романових. Водночас словацькі політичні сили, займали більш стриману позицію, та не підтримували радикальних дій, сподіваючись на збереження цісаря при владі, та надання самоврядування в складі угорської частини імперії.²⁶

Початок війни у 1914 році був переломним моментом, який радикально змінив умови існування національних рухів. Вступ Австро-Угорщини у війну супроводжувався запровадженням надзвичайного стану, що тягнули за собою посилення цензури, арешти політичних діячів та обмеження діяльності національних організацій. Що у висновку призвело до повного згортання легальної політичної діяльності, а будь-які прояви автономістських або ж національних вимог розглядалися як антидержавні.²⁷

Окрім культурних та політичних причин, на зміну поглядів народу вплинули також соціально-економічні проблеми які сколихнули імперію з початком війни. Перехід до воєнної економіки спричинив мілітаризацію промисловості, що призвело до скорочення виробництва товарів цивільного

---

²⁵ Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Захисник малих народів у новій Європі Томаш Гарріг Масарик. У: *Об'єднана Європа: від мрії до реальності*. Київ, Інститут історії України. 2009. С. 41-70.

²⁶ Постоловський Р. М. Національно-демократичні основи проголошення Чехословаччини 28 жовтня 1918 року / Р. М. Постоловський. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2013. Т. 23. С. 238-248.

²⁷ Віднянський С. В. Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. 2011. Вип. 27. С. 61-68.

призначення, зростання безробіття, інфляційні процеси та дефіцит продовольства. Погіршення життя населення та небажання помирятися за інтереси імперії яка не спроможна була забезпечити рівноправний розвиток для всіх своїх громадян, призвів до формування нових програм державного самовизначення.²⁸

Найвагомішу роль в цьому процесі відіграв Томаш Гарігт Масарик, який став ідейним проповідником створення майбутньої держави. Під час перебування в Роттердамі у вересні 1914 року, Масарик уперше сформулював ідею створення незалежної держави чехів і словаків, що стало принциповим поворотом від автономізму до повної незалежності. На далі політик намагався встановити дипломатичні контакти з країнами Антанти, проте через посилення переслідувань він був змушений залишити Прагу. У січні 1915 року Масарик переїхав до Женеви, де розпочав формування еміграційного політичного центру чехословацького руху. Окрім Масарика, діяльністю закордонного руху, займалися Едварт Бенеш та Мілан Ростислав Штефанік, які стануть ключовими фігурами майбутньої державотворчої еліти. Їхня стратегія включала три основні напрями, а саме дипломатичне визнання майбутньої держави, організація військових легіонів та пропагандистська кампанія в західних країнах.²⁹

Важливим етапом цього процесу стало створення на початку 1915 року в Парижі Національної ради чесько-словацьких громад. У своїх програмних зверненнях вона декларувала прагнення до утворення самостійної Чехословацької держави, передбачаючи при цьому надання Словаччині широкої автономії як складової майбутнього державного устрою. Ці положення відображали спробу поєднати ідею єдиної державності з визнанням національної специфіки словацького народу.³⁰

Одним із результатів співпраці стало підписання у жовтні 1915 року Клівлендської угоди між Чеським національним об'єднанням і Словацькою

---

²⁸ Deyl Z. Sociální vývoj Československa 1918-1938. Praha, Academia.1985. 221 s.

²⁹ Перша Чехословацька республіка: від проекту до реалізації. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/12/22/148828> (дата звернення 25.04.2026)

³⁰ Бердар Я. Словацьке питання під час Великої війни: автономія чи чехословакізм?. Історичний часопис з богемістики і словакістики. 2019. Вип. 9. С. 21-34

лігою в США. Документ окреслював бачення майбутньої спільної держави чехів і словаків як федерації. Зокрема, передбачалося, що Словаччина матиме широку автономію, а точніше власний парламент, окрему систему управління, свободу у сфері фінансів і культури, а також офіційний статус словацької мови.

Водночас угода не мала обов'язкової сили і не була реалізована на практиці у запропонованому вигляді. Вона радше виконувала роль політичної декларації, яка відображала наміри та очікування еміграційних кіл, ніж чіткого плану державного будівництва. У подальшому, вже під час формування держави, принципи які були задекларовані в угоді, реалізувались лише частково, а питання реального обсягу словацької автономії залишилося дискусійним і стало джерелом напруження у міжвоєнний період.³¹

Подальший розвиток еміграційного політичного центру відбувся у листопаді 1915 року із заснуванням Чеського закордонного комітету в Парижі, який у 1916 році було реорганізовано в Чехословацьку національну раду. Цей орган став ключовим представницьким інститутом чехословацького руху на міжнародній арені. Його очолив Томаш Гарріг Масарик, а до складу керівництва увійшов також Мілан Растислав Штефаник.³²

Значна увага приділялась також питанню формування власних військових підрозділів, це були легіони, до складу яких планувались залучитись як найбільше чеських і словацьких військовополонених з армій держав Четверного союзу. Дані легіони мали стати не лише військовим, а й таким собі політичним інструментом, а саме доказом того, що чехи та словаки готові боротися за власну державність.

Спочатку вони називалися Чеськими корпусами, а термін «легіони», запозичений із французької мови, почав активно вживатися вже після завершення війни. Завдяки підтримці політиків і представників інтелігенції,

---

³¹ Кірсенко М. В. Словацька політика в Першій світовій війні. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2016. Т. 182. С. 1-10.

³² Федорчак Т. П. Становлення і політичний розвиток Першої республіки в Чехословаччині. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер.: Питання політології. Харків, 2016. Вип. 861.

зокрема Томаша Масарика та Мілана Штефаника, чисельність легіону сягнула орієнтовно від 10 до 20 тисяч осіб. Легіонерські підрозділи виникали у Франції, Італії, частково в Сербії, але найбільший їхній контингент формувался на території російської імперії з колишніх військовополонених, тих, хто добровільно здався або перейшов на бік противника, прагнучи боротися вже не за монархію Габсбургів, а проти неї.³³

Важливим внутрішнім чинником стала діяльність нелегальних структур, зокрема таємної організації «Мафії», яка виникла у грудні 1914 року. Діяльність організації фокусувалася на розвідувально-пропагандистській роботі протягом усієї війни вони підтримували зв'язок з закордонним рухом.³⁴

Паралельно з формуванням закордонного центру відбувалася консолідація національного руху всередині імперії. Восени 1916 року чеські політичні партії змогли об'єднати свої парламентські сили у так званій «Чеський союз», що стало важливим кроком до політичної координації. На його основі у Празі було створено Чеський національний комітет внутрішній центр національно-визвольного руху, який забезпечував зв'язок між політичними елітами та суспільством у чеських землях.³⁵

Проте сам Масарик у цей період дотримувався дещо інших підходів до питання майбутньої держави, і термін «Чехословаччина» ще не був усталеним. Прикладом цього є його стаття «Майбутній статус Богемії», яка побачила світ у 1917 р. в лондонському журналі «Нова Європа», в якій розглядається проблема назви та політичної ідентичності майбутньої держави. Також політик зазначав, що так зване слово «чехословак» уже певною мірою відоме, однак викликає спротив серед радикально налаштованих словаків. Щодо назви майбутньої

---

³³ Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Захисник малих народів у новій Європі Томаш Гарріг Масарик. У: *Об'єднана Європа: від мрії до реальності*. Київ, Інститут історії України. 2009. с. 41-70.

³⁴ Hálek J. Koncept Maffie jako státotvorné komponenty v kolektivní paměti meziválečné československé společnosti. *Studia historica Brunensia*. 2017. Vol. 64, P. 23-43.

³⁵ Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Захисник малих народів у новій Європі Томаш Гарріг Масарик. У: *Об'єднана Європа: від мрії до реальності*. Київ, Інститут історії України. 2009. С. 41-70.

держави, Масарик писав що «Найкращою назвою для країни, що буде складатись із чехів, словаків та неслов'янської меншини, буде Богемія»³⁶

Але вже після переговорів які проводились зі словацькою еміграцією, Масарик дійшов висновку, що подібна концепція не буде відповідати реальним національним прагненням словаків. Адже коли вже у 1918 р. постала реальна перспектива створення нової держави, він рішуче підтримав варіант назви, що підкреслював би двонаціональний характер майбутньої республіки Чехословаччина або ж Чехо-Словаччина.³⁷

Важливим кроком стало прийняття «Трикралової декларації» 6 січня 1918 року в Празі, яка проголошувала право чехів та інших народів на самовизначення. Підтримку цій ініціативі надав виступ президента США Вудро Вільсона, чия відома концепція «14 пунктів» передбачала демократичну стабілізацію світового суспільства. Для чехів та словаків особливо важливим був 10 пункт, в якому йшлося про автономію народів Австро-Угорської імперії.³⁸

Наступним етапом чесько-словацької інтеграції стала Пітсбургська угода від 30-31 травня 1918 року, укладена представниками Словацької ліги в Америці, Союзу чеських католиків та Чеських національних зборів. Підписання Пітсбургської угоди стало для Масарика доказом того, що чехи й словаки прагнуть спільної держави. Без цього документа він не міг би настільки переконливо представити єдність інтересів обох народів. Хоча з юридичного погляду угода мала лише консультативний характер і не була остаточним

---

³⁶ Masaryk T. G. Independent Bohemia. 1915. URL: https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/1451/Masaryk_Bohemia_1915.pdf (дата звернення 27.04.2026)

³⁷ Віднянський С. В. Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в центральній-східній Європі . *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер. : Історія. 2011. Вип. 27. С. 61-68.

³⁸ 16. Бердар Я. Словацьке питання під час Великої війни: автономія чи чехословакізм?. *Історичний часопис з богемістики і словакістики*. 2019. Вип. 9. С. 21-34

рішенням, але для Масарика вона все ж відігравала важливу роль у його переговорах з американською політикою та громадськістю.³⁹

Розуміння значення угоди згодом суттєво різнилося. Для словацьких підписантів вона стала своєрідною Великою хартією словацького народу. Найбільше суперечок викликало речення: «Словаччина матиме власну адміністрацію, свій сейм і свої суди». Однак у Піттсбурзькій угоді також зазначалося, що «детальні положення про створення чехо-словацької держави будуть залишені визволеним чехам і словакам та їхнім правоправним представникам». Саме тому Масарик наполягав, що внутрішній устрій держави має визначатися вже після повернення додому, силами легітимних політичних представників. Він також вважав важливим те, що американські громадяни чеського й словацького походження не мають права остаточно вирішувати питання устрою нової держави вони могли лише пропонувати й радити, зокрема щодо демократичної моделі, взятої за приклад США .

Кульмінацією еволюції руху стало перетворення Чехословацької національної ради 14 жовтня 1918 року на тимчасовий уряд, який отримав міжнародне визнання. Невдовзі було оприлюднено програмний документ «Вашингтонську декларацію», в якій йшлося про «Вимагаємо для чехів право поєднатися зі своїми слов'янськими братами зі Словаччини, колись частини нашої спільної держави, відірваними згодом від нашого національного тіла і п'ятдесят років тому втіленими до угорської держави мадярів, які невимовним примусом і лютим утиском поневолених племен втратили будь-яке моральне і людське право володіти кимось, крім них самих».⁴⁰

Уже 28 жовтня 1918 року в Празі було проголошено незалежність Чехословаччини. Мартинська декларація, ухвалена 30 жовтня 1918 року представниками словацького національного руху, стала ключовим політичним

---

³⁹ Боровець І. Піттсбурзька чесько-словацька декларація 1918 року: політичні та історіографічні інтерпретації. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 213-230.

⁴⁰ *Washingtonská deklarace, Paříž, 18. října 1918. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.* URL: <https://www.mzv.cz> (дата звернення: 15.04.2026).

актом, що визначив подальшу долю Словаччини. У документі проголошувалося право словацького народу на самовизначення, заперечувалася легітимність угорської влади та декларувалося прагнення до об'єднання з чехами в межах спільної держави. Водночас словаки були представлені як частина єдиного «чехословацького народу», що мало важливе значення для міжнародного визнання нової держави. Попри свою історичну вагу, декларація не містила чітких положень щодо політичного статусу Словаччини чи умов її співіснування з чеськими землями. Відсутність конкретних гарантій автономії створила передумови для централізації влади в новоутвореній державі та залишила відкритим словацьке питання, яке згодом стало одним із ключових факторів внутрішньополітичної напруженості.⁴¹

Отже, Чехословаччину доцільно розглядати не лише як безпосередній результат Першої світової війни, хоча саме вона стала вирішальним каталізатором її виникнення. Поразка Австро-Угорщини та загальний розпад імперій у Європі створили сприятливе міжнародне середовище для появи нових держав, а принцип права народів на самовизначення, підтриманий країнами Антанти, надав цьому процесу ідеологічного й політичного обґрунтування. Водночас пояснювати появу Чехословаччини тільки зовнішніми обставинами було б недостатньо.

Формування держави було значною мірою підготовлене як бачимо тривалими внутрішніми процесами, що розгорталися ще з ХІХ століття. Національне відродження в чеських і словацьких землях сприяло розвитку модерної національної свідомості та політичних еліт, які згодом стали основним важелем державотворення. Однак ці процеси не означали повної сформованості єдиної нації у класичному розумінні. У цьому контексті важливо звернути увагу і на ідеологію чехословакізму, яка відіграла ключову роль у легітимації нової держави. Концепція «єдиного чехословацького народу» була значною мірою

---

⁴¹ Шніцер І. Мартинська декларація 1918 р. та її місце і роль в історії словацького народу. *Ужгородські словацькі наукові читання: історія, культура, політика, право. Науковий збірник.* Ужгород, Поліграфцентр «Ліра», 2014. С. 30-37

політичною конструкцією, покликаною зміцнити позиції держави на міжнародній арені та забезпечити кількісну перевагу титульної нації в багатонаціональному середовищі. У певному сенсі це дозволяє говорити про формування «штучної» національної спільноти, де політична доцільність випереджала реальний рівень національної консолідації, особливо з огляду на відмінності між чеським і словацьким суспільствами.⁴²

Щодо реакції суспільства на такі геополітичні зміни, то попри припинення мадяризації та можливість вільного розвитку мови й культури, словаки не були повністю задоволені своїм становищем у новій державі. Як і в будь-якому суспільстві, були різні думки, але все ж деякі діячі навіть підкреслювали, що саме завдяки Чехословаччині словацька нація змогла пережити ХХ століття. Для чехів формування чехословацької ідентичності загалом не становило труднощів, адже державна ідея подавала Чехословаччину як продовження історичної чеської держави, доповненої Словаччиною. Натомість словаки не могли ототожнити себе з концепцією відновлення «спільної історичної держави», адже в минулому вони не були її частиною за винятком доби Великої Моравії.

Історики наголошували, що словацька історія розвивалася асинхронно з чеською та тривалий час була невід'ємною частиною угорського історичного простору. Тому більшість словаків не сприймала ідею єдиної нації з чехами в етнічному розумінні, а лише частина була готова підтримати спільність у політичному сенсі. У підсумку виявилось, що словаки очікували від спільної держави зовсім іншого, ніж чехи, адже вони прагнули національної рівноправності та перспективи створення повноцінної словацької державності в межах федеративної моделі.⁴³

Таким чином, утворення Чехословаччини стало результатом складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників. Вирішальне значення мали розвиток

---

⁴² Бердар Я. Словацьке питання під час Великої війни: автономія чи чехословакізм?. Історичний часопис з богемістики і словакістики. 2019. Вип. 9. С. 21-34

⁴³ Slováci jsou vlastně Češi. Na počátku Československa byl mýtus o jednom národě. URL:<https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/domaci/slovaci-jsou-vlastne-cesi-na-pocatku-ceskoslovenska-byl-mytus-o-jednom-narode-72643> (дата звернення 26.04.2026)

чеського та словацького національних рухів, формування модерної національної свідомості, діяльність політичних еліт і закордонного визвольного руху. Водночас сприятливі міжнародні обставини, пов'язані з Першою світовою війною, поразкою Центральних держав і розпадом Австро-Угорської монархії, створили необхідні умови для реалізації ідеї незалежної чехословацької держави.

Важливими етапами на шляху до здобуття незалежності стали діяльність провідних державних діячів, а саме, Томаша Гарріга Масарика, Едварда Бенеша та Мілана Растислава Штефаника, створення Чехословацької національної ради, організація чехословацьких легіонів, а також укладення Клівлендської та Піттсбурзької угод. Значну роль відіграли Вашингтонська декларація та Мартинська декларація, які закріпили політичні прагнення чехів і словаків до створення спільної держави та стали важливими документами у процесі міжнародного визнання Чехословаччини.

Разом із тим уже на початковому етапі державотворення проявилися певні суперечності між чеським і словацьким баченням майбутнього устрою республіки. Концепція чехословакізму стала важливим інструментом політичної легітимації нової держави на міжнародній арені, однак не повністю враховувала особливості історичного розвитку та національних прагнень словацького народу. Це заклало підґрунтя для подальших дискусій щодо співвідношення централізму та автономії в межах Чехословаччини.

2.2. Проголошення незалежності та формування тимчасових органів влади

28 жовтня 1918 року, наступного дня після того, як Австро-Угорщина погодилася на перемир'я з державами Антанти, Празький Національний комітет проголосив Закон про створення Чехословацької держави. У цих умовах орган, який до того виконував функції представницького центру чеської політичної еліти та займався підготовкою до переходу влади, змушений був перейти від підготовчих дій до безпосередньої реалізації державотворчих рішень.

Ця подія стала логічним завершенням тривалого процесу національного та політичного розвитку чеського і словацького народів і водночас була зумовлена сприятливою ситуацією, яка склалася після розпаду Австро-Угорської імперії. Урочисте проголошення незалежності відбулося того ж дня на Вацлавській площі в Празі за участю широких мас населення.⁴⁴

Закон № 11 від 28 жовтня 1918 р. проголосив створення незалежної Чехословацької держави, констатує, що «незалежна чехословацька держава виникла». Його ключовою метою було забезпечення безперервності правового порядку та стабільного переходу від імперської системи до нової державності.

У документі зазначалося, що форма правління буде визначена пізніше Національним зібранням, а Національний комітет виступає як орган, що представляє волю нації та здійснює державний суверенітет. Водночас підкреслювалося збереження чинності існуючих законів і постанов. Також усі органи державного управління та самоврядування були підпорядковані Національному комітету, який став фактичним центром виконавчої влади на перехідному етапі. Закон набував чинності негайно, забезпечуючи юридичне оформлення нової державної реальності.⁴⁵

З огляду на значні відмінності між окремими регіонами, зокрема в правовій та адміністративній сферах, у Декреті було передбачено тимчасове збереження чинності попереднього законодавства з метою забезпечення правової стабільності та недопущення суспільних заворушень.⁴⁶

Важливим кроком у правовому оформленні нової держави стало також ухвалення Чехословацьким національним комітетом, 13 листопада 1918 року, Тимчасового конституційного акту, який закріпив основи державного устрою та

---

⁴⁴ Постоловський Р. М. Національно-демократичні основи проголошення Чехословаччини 28 жовтня 1918 року. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Історичні науки. 2013. Т. 23. С. 238-248.

⁴⁵ Zákon č. 11/1918 Sb. Zákon o zřízení samostatného státu československého. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1918-11> (дата звернення: 17.03.2026).

⁴⁶ Федорчак Т. П. Становлення і політичний розвиток Першої республіки в Чехословаччині. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер.: Питання політології. 2016. Вип. 861. С.1-9

визначив організацію влади у перехідний період. Він став відповіддю на необхідність оперативно організувати роботу державних інституцій в умовах політичної невизначеності та переходу від монархічної системи до республіканської форми правління. Офіційне набуття чинності відбулося 14 листопада 1918 року. Окрім цього в цей день Національний комітет проголосив себе Революційними національними зборами, котрі зняли з чеського престолу Габсбурзьку династію, і нову державу проголосили республікою.⁴⁷

За своїм змістом документ мав чітко перехідний характер. Він був максимально стислим і складався лише з 21 параграфа, не містив преамбули та регулював лише найнеобхідніші питання державного функціонування.

Документ визначав провідну роль Національних зборів, які виникли шляхом розширення Національного комітету до 256 членів. Національні збори отримали повноваження здійснювати законодавчу владу та контролювати діяльність виконавчої влади. Вони також самостійно визначали свій регламент і були правомочними за наявності встановленого кворуму. Найважливіші рішення, зокрема такі як зміни до конституції або ж обрання президента, вимагали кваліфікованої більшості депутатів.

Згідно параграфом 7, главою держави визнавався Президент Республіки, якого обирали Національні збори. В конституції чітко прописані повноваження глави держави, які мали переважно формальний характер. Президент мав представляти державу на міжнародній арені, бути верховним головнокомандувачем армії, приймати посланців, призначати починаючи вищих посадових осіб з 6 рангу і вище, а також мав право помилування або ж пом'якшення покарання за злочин. Водночас президент не ніс політичної відповідальності, а його акти вимагали контрасигнації відповідного члена уряду,

---

⁴⁷ Постолювський Р. М. Національно-демократичні основи проголошення Чехословаччини 28 жовтня 1918 року. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки.* 2013. Т. 23. С. 238-248.

що свідчило про обмежений характер його влади. Першим президентом Чехословацької республіки був обраний Томаш Гаррісон Масарик.⁴⁸

Конституція також містила положення про судову владу, встановлюючи, що судові рішення оголошуються від імені республіки, а також регулювала порядок оприлюднення законів.

Виконавча та законодавча влада належала уряду, який складається з 17 осіб, а саме президент та міністри які обиралися Національними зборами. У параграфі 15 встановлюється заборона для членів уряду поєднувати свої посади з діяльністю в керівних чи наглядових органах приватних компаній. Це мало на меті запобігти конфлікту інтересів і забезпечити незалежність їхньої діяльності.

Кабінет міністрів самостійно розподіляв посади та визначав, хто з його членів керує окремими сферами управління і несе за них відповідальність, що закріплювалося у параграфі 18 як діяльність органів, «створених для забезпечення вищого державного правління». Згідно розділу 17, уряд діяв на колегіальній основі, та вирішував « усі питання політичного характеру», на спільних засіданнях.⁴⁹ Таке формулювання фактично розширювало коло питань, що підлягали розгляду урядом, майже до необмеженого рівня. Воно дозволяло ухвалювати рішення з широкого спектра питань, водночас залишаючи нечіткою межу між компетенцією окремих міністрів і питаннями, які мали вирішуватися всім урядом. Через це виникали труднощі у визначенні персональної політичної відповідальності за окремі рішення.

Загалом характерною рисою тимчасової конституції було те, що вона не містила спеціального розділу, присвяченого правам і свободам громадян. Це питання врегульовувалося непрямим шляхом, а саме через рецепційний закон, який зберігав чинність австрійського законодавства, включаючи положення Конституції 1867 року, які гарантували основні права і свободи. Формування представницького органу також мало свою специфіку, адже нові загальні вибори

---

⁴⁸ Zákon č. 37/1918 Sb. Zákon ze dne 13. listopadu 1918 o prozatímní ústavě (O národním shromáždění) URL https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1918.html (дата звернення 21.04.2026)

⁴⁹ Там само

не проводилися. Натомість було використано результати виборів до австрійського парламенту 1911 року, доповнені включенням словацьких представників. При цьому національні меншини, зокрема німецька та угорська, фактично не були представлені у складі парламенту.⁵⁰

Отже на початковому етапі існування Чехословаччини Національні збори мали дуже широкі повноваження і фактично були головним органом влади. Вони ухвалювали закони, обирали президента та формували уряд, тобто контролювали всю державну систему. Уряд був залежним від парламенту і міг бути змінений рішенням більшості депутатів, що означало перевагу законодавчої влади над виконавчою. Президент мав обмежені повноваження і відіграв переважно формальну роль без значного впливу на політику.

Попри те, що на початковому етапі розглядалися різні варіанти державного устрою, подальший розвиток подій привів до необхідності чіткого конституційного оформлення влади. Саме ухвалення Конституції 1920 року стало вирішальним кроком у цьому процесі, адже воно надало державній системі стабільності й визначеності.

Отже, утворення Чехословацької держави восени 1918 року стало підсумком тривалого процесу національного відродження чеського і словацького народів та результатом розпаду Австро-Угорської імперії після Першої світової війни. Закон № 11 від 28 жовтня 1918 року юридично закріпив проголошення незалежності та забезпечив безперервність правового порядку, що було важливо для стабільного переходу до нової державності.

Ключову роль у початковому етапі державотворення відіграв Празький Національний комітет, який швидко перетворився на центр політичної влади та організував перехід від імперських структур до національних інституцій. Прийняття Тимчасового конституційного акту 13-14 листопада 1918 року

---

⁵⁰ Федорчак Т. П. Становлення і політичний розвиток Першої республіки в Чехословаччині. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер.: Питання політології. 2016. Вип. 861. С.1-9

заклало основи республіканського устрою та визначило структуру влади в умовах політичної невизначеності.

Для цього етапу була характерна домінуюча роль Національних зборів, які зосередили законодавчі та контрольні функції, тоді як уряд залишався підзвітним парламенту, а президент мав переважно представницькі та обмежені повноваження. Водночас тимчасовість конституційного акту проявлялася у його стислому характері та збереженні чинності попереднього законодавства, що забезпечувало правову стабільність у перехідний період.

2.3. Прийняття Конституції 1920 року і створення адміністративно-правової системи

Завершальним етапом інституційного оформлення держави стало ухвалення Конституції 1920 року, статус якої остаточно закріпив Чехословаччину як парламентську республіку з чітким розподілом гілок влади.

Документ складалася з преамбули та шести розділів, які комплексно визначали функціонування держави. У загальних положеннях закріплювалися базові принципи політичного ладу, тоді вже як окремі розділи регулювали діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади. На відміну від Тимчасової конституції, тут увага приділялася громадянським правам і обов'язкам, а також гарантіям захисту національних, релігійних і етнічних меншин, що було особливо важливо для багатонаціональної держави, яка була сформована після розпаду Австро-Угорщини.⁵¹

У першому розділі Конституційної хартії, що має назву «Загальні положення», закріплюються базові засади державного устрою Чехословаччини. В першу чергу визначається принцип народного суверенітету, а саме народ проголошується єдиним джерелом державної влади. Водночас підкреслюється,

---

⁵¹ Тихоненко А. В. Конституція Чехословацької Республіки 1920 року: до питань демократичності тенденцій післявоєнного державотворення. Соціологія права. 2021. № 1 (49). С. 30-35.

що здійснення цієї влади відбувається через систему органів, встановлених Конституцією.⁵²

Важливе місце посідає питання територіального устрою. Держава визначається як єдина й неподільна, що вказує на її унітарний характер. Водночас в ній передбачається автономія Підкарпатської Русі, якій надаються окремі повноваження у сфері внутрішнього управління. За параграфами 3-6, можемо простежити що регіон отримував право обирати сойм, але його компетенції стосувалися лише вузького кола місцевих питань, тоді як основні законодавчі функції залишалися за Національними зборами. Також законодавчі рішення сойму, набували чинності лише після затвердження їх президентом республіки. Губернатор призначався центральною владою та був їй підзвітний, а представництво краю в парламенті не відповідало його частці населення. Завершують розділ положення про столицю, та державні символи, які формують державну ідентичність.⁵³

Другий розділ присвячений Законодавчій владі, який регламентує що влада належить Національним зборам, які функціонували як двопалатний парламент. Даний парламент складався саме з Палати депутатів, до складу якого обирались 300 осіб, строком на 6 років, та Сенату зі 150 осіб із мандатом на 8 років. Зокрема, у параграфі 8 та 13 зазначено, що депутати обирались шляхом «загального, рівного, прямого таємного голосування за принципом пропорційного представництва», що свідчить про прагнення забезпечити максимально широке представництво політичних сил. Окрім цього важливим є закріплення загального виборчого права без гендерних обмежень, «право голосу... незалежно від статі». У багатьох країнах Європи жінки ще не мали таких політичних прав, тому ця норма свідчила про прагнення забезпечити рівність громадян у політичній сфері. Подальші положення в цьому розділі

---

⁵² Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html (дата звернення: 20.04.2026)

⁵³ Вєдь В. В. Політико-правове становище Закарпаття у складі Чехословацької республіки (1919-1939 рр.) *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Історія. Ужгород, 2002. № 7. С. 54-58.

закріплюють положення Національних зборів, до яких входили ухвалення законів, обирали президента, контролювали діяльність уряду.⁵⁴

Виконавчій владі та її діяльності був присвячений третій розділ конституції. Виходячи з її положень вона поділялася на адміністративну та урядову. За допомогою їх визначались повноваження президента, уряду, міністерств та нижчих адміністративних органів.

Положення про президента передбачали три основні напрямки, а саме порядок його обрання та вступу на посаду, перелік повноважень, а також питання відповідальності й обмеження влади через інститут контрасигнації урядом. При цьому реальна виконавча влада була зосереджена переважно в руках уряду, який діяв як колегіальний орган на чолі з прем'єр-міністром.⁵⁵

Аналізуючи параграфи 56-63, можна дійти висновку що президент Чехословацької республіки обирався Національними зборами, на термін 7 років, проте з обмеженням на два послідовні терміни. Винятком став Томаш Гарігт Масарик , який займав посаду кілька разів в період з 1918-1935 рр., і залишив її з причини старості. Окрім цього кандидат повинен обов'язково досягти 35-х річного віку. Щодо повноважень президента конституція ратифікувала низку повноважень, а саме те що президент був верховним головнокомандувачем, представляв державу в міжнародних відносинах, укладав і ратифікував міжнародні договори, призначав державних службовців, суддів, офіцерів і професорів вищих навчальних закладів.⁵⁶

Конституція 1920 року надала президенту низку важливих повноважень, зокрема право на вето, яке дозволяло повернути закон до парламенту на повторний розгляд. Загалом ці повноваження були спрямовані на підтримання балансу між парламентом і виконавчою владою та запобігання політичній

---

⁵⁴ Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html (дата звернення: 20.04.2026)

⁵⁵ Савчук Г. В. Особливості Конституції Першої Чехословацької республіки. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*. Дніпро, 2015. С. 98-100.

⁵⁶ Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html (дата звернення: 20.04.2026)

нестабільності. Право розпуску парламенту застосовувалося лише у кризових ситуаціях і було обмежене певними конституційними умовами.

Загалом конституція 1920 року, помітно передбачає сильніше становище статусу президента в порівнянні з її Тимчасовою попередницею. Спочатку президент практично не мав впливу на формування уряду, що створювало певну невизначеність у функціонуванні цієї посади. В першу чергу це побоювання політичних сил щодо надмірної концентрації влади в одних руках, а також відсутністю Т.Г.Масарика в країні на момент проголошення Тимчасового акту.

57

Вище згаданий уряд держави був центральним органом виконавчої влади і діяв як колегіальний орган, що складався з прем'єр-міністра та міністрів. В параграфі 70, зазначається що формально його призначав президент однак фактично уряд формувався з урахуванням парламентської більшості, що відповідало принципам парламентської республіки. Основним завданням уряду було виконання законів, здійснення державного управління та підготовка законопроектів. Його діяльність була обмежена принципом законності за параграфом 55, оскільки підзаконні акти могли видаватися лише в межах закону Також уряд ніс політичну відповідальність перед Палатою депутатів і міг бути відправлений у відставку через вотум недовіри.

Наступний розділ конституції стосувався Судової влади, яка становила самостійну та незалежну гілку державної влади, та була покликана забезпечувати верховенство права в новій демократичній республіці. За параграфом 94, зазначалось що принципи правосуддя ґрунтувалися на здійсненні їх виключно державними судами, чия компетенція повинна була визначатись законом.⁵⁸

Ключовими конституційними засадами судової влади були незалежність суддів, їх підпорядкування лише закону, гарантія законного судді, а також

---

⁵⁷ Тихоненко А. В. Конституція Чехословацької Республіки 1920 року: до питань демократичності тенденцій післявоєнного державотворення. Соціологія права. 2021. № 1 (49). С. 30-35.

⁵⁸ Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html (дата звернення: 20.04.2026)

відокремлення судової влади від адміністрації. В першу чергу це означало усунення можливості втручання виконавчих органів у здійснення правосуддя.

Важливим елементом також виступали принципи гласності та усності судового процесу, змагальності сторін у кримінальному судочинстві, а також обмеження виняткових судів лише чітко визначеними законом випадками і на обмежений. Окреме місце посідало адміністративне судочинство, яке забезпечувало судовий контроль за рішеннями адміністративних органів у сфері приватноправових вимог після вичерпання адміністративних засобів захисту

Глава п'ята Конституції, регулює громадянські права, свободи та обов'язки, закріплюючи основи правового статусу особи в республіці. В параграфі 106, зазначається що всі громадяни користуються повним захистом свого життя та свободи, виходячи із принципу рівності, гарантуючи відсутність привілеїв за статтю, расою чи професією та рівний правовий захист усіх жителів незалежно від походження, мови, релігії чи національності. Конституція встановлює єдине громадянство і підкреслює загальний характер правового статусу особи.⁵⁹

У сфері особистих прав гарантується особиста свобода, яка може бути обмежена лише законом а також свобода пересування, поселення і підприємницької діяльності. За параграфами 113-120 , зазначається що політичні свободи включають свободу преси, зібрань і об'єднань, право на петиції та таємницю листування. Свобода слова охоплює всі форми вираження думки і поширюється також на юридичних осіб. А також що є важливим гарантується свобода наукової діяльності та мистецтв, а освіта повинна відповідати науковому розвитку, при збереженні державного контролю над освітньою системою. Окремо закріплюється свобода віросповідання, захист шлюбу, сім'ї та материнства ,і військовий обов'язок громадян.⁶⁰

---

⁵⁹ Jiří; SCHELLE, K. Dějiny českého soudnictví. Ukázky. Praha. Wolters Kluwer, 2018. 500 s.

⁶⁰ Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html (дата звернення: 20.04.2026)

Окремий розділ присвячено захисту національних, релігійних і расових меншин, який гарантує повну рівність громадян перед законом, недискримінацію у доступі до державної служби, професій і економічної діяльності, а також право вільного використання мови у приватному та публічному житті. Конституція забезпечує право меншин на освіту рідною мовою, пропорційний доступ до державного фінансування культурних і освітніх потреб, а також забороняє будь-які форми примусової денаціоналізації, встановлюючи за її порушення кримінальну відповідальність.⁶¹

Отже, проголошена Конституція 1920 року, у своїй нормативній конструкції закріплювала розвинену систему демократичних принципів, що охоплювала гарантії основних прав і свобод, механізми поділу влади та інституційні запобіжники проти її концентрації. Вона формально утверджувала принцип народного суверенітету, широкий спектр громадянських прав, а також систему стримувань і противаг між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Водночас у сфері захисту національних меншин та мовних прав спостерігалася певна декларативність і залежність реалізації конституційних норм від підзаконного регулювання, що зумовлювало нерівномірність їх практичного застосування.

У практичному вимірі ефективність нової політичної системи значною мірою залежала від діяльності політичної еліти та авторитету керівництва держави. Значну роль у формуванні принципів державного устрою відіграв перший президент Томаш Гарріг Масарик, який сприяв встановленню балансу між гілками влади та розвитку демократичних інститутів. У результаті було сформовано модель змішаної парламентської республіки з ефективною системою стримувань і противаг, що забезпечила відносну стабільність держави в перші роки її існування.

---

⁶¹ Kuklík, Jan. Příběh československé ústavy 1920. II: Ústava a její proměny v meziválečném období. Praha, Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2022. 629 s.

РОЗДІЛ 3. ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ

3.1. Політична система та роль партій у державотворенні

Політичні партії з самого початку існування Чехословацької Республіки стали одним із ключових елементів її державного механізму та значною мірою визначали характер політичного життя. Чехословаччину нерідко характеризують як «державу партій», оскільки політичні сили активно проникали у всі сфери суспільства, зокрема через власні друковані видання, які слугували важливим засобом комунікації з виборцями.

Політична система країни відзначалася значною різноманітністю та високим рівнем конкуренції, так як поряд із поміркованими партіями діяли й радикальні сили, що зумовлювало складний і напружений характер політичних процесів. Багатопартійність у поєднанні з глибокими ідеологічними розбіжностями впливала на стабільність держави, а також ускладнювала вироблення узгодженої, зокрема національної, політики.⁶²

На початковому етапі державна влада формувалася на основі широких коаліцій чеських і словацьких партій. Основні зусилля уряду були спрямовані на зміцнення державності, забезпечення внутрішньої стабільності та міжнародне визнання. Водночас уряд спочатку не мав чітко сформульованої програми дій, а єдиною спільною ідеологічною основою залишалася ідея єдності чехів і словаків. Лише згодом були окреслені основні принципи діяльності, серед яких пріоритетами стали підтримання миру й порядку та проведення поступових, нерізких реформ.⁶³

---

⁶² Píková T. Party system in the First Czechoslovak Republic. *Sciences of Europe*. 2020. №. 55. S.53-58.

⁶³ Федорчак Т. П. Становлення і політичний розвиток Першої республіки в Чехословаччині. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер.: Питання політології. 2016. Вип. 861. С.1-9

У партійній системі Першої Чехословацької республіки вирішальну роль відігравали не лише ідеологічні відмінності, а й релігійні, соціальні та особливо національні чинники. Саме національна належність виборців в першу чергу визначала характер політичної конкуренції. Через це більшість партій мали подібні програми, але відрізнялися тим, яку національну групу вони представляли та захищали її інтереси. За статистикою, чехи становили близько 50 % населення, німці - 22 %, словаки - 16,5 %, угорці - 5 %, русини - 4 %, а євреї та поляки приблизно по 1 %.⁶⁴

Провідні позиції в політичному житті зайняли насамперед великі чеські партії, які змогли адаптуватися до нових державних умов і сформувати стабільну урядову коаліційну систему.

До найвпливовіших політичних сил належала Чехословацька соціал-демократична робітничка партія (ЧСДРП). Вона виникла ще в грудні 1918 року, внаслідок об'єднання з централістичною Чеською соціал-демократичною партією в Австрії та зі Словацькою соціал-демократичною партією Угорщини, та стала взагалі першою політичною партією загальнодержавного масштабу. Програма передбачала в першу чергу поступове соціальне реформування суспільства, через розвиток соціального законодавства, обмеження впливу великого капіталу, розширення громадських прав та підтримку робітничого класу, і тим самим маючи на меті підвищити рівень життя населення.⁶⁵

Однією з найбільш стабільних політичних сил була Республіканська партія землеробського і дрібнохліборобського населення, або ж як її ще називають Аграрна партія. Вони підтримували захист інтересів селянства, розвиток сільського господарства та проголошення земельних реформ. Також партія виступала проти соціалістичних ідей, які мали сильний вплив в той час, та захищали ідею приватної власності, і розвитку ринкової економіки.⁶⁶

---

⁶⁴ Krákora P. Menšinové politické strany v Československu 1918–1938. Civilia. 2011. S. 57-67.

⁶⁵ Československá sociálně demokratická strana dělnická (1918-1948). URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/428040.html> (дата звернення: 05.04.2026).

⁶⁶ Vlček, Tomáš. Agrární strana URL: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_agrarni.php (дата звернення 18.04.2026)

Важливе місце займала Чехословацька національно-соціалістична партія (ЧНСП), яка була заснована ще у 1897 році. Її програмні засади включали боротьбу з експлуатацією, досягнення соціальної рівності та справедливості, а також вимогу відокремлення церкви від держави й освіти. Важливе місце посідала ідея національної свободи та критика надмірного державного втручання в економіку. Партія орієнтувалася переважно на міське населення, інтелігенцію та державних службовців.⁶⁷

Серед християнсько-демократичних сил провідною була Чехословацька народна партія (ЧНП). Її ідеологічною основою був християнський солідаризм, тобто прагнення до співпраці соціальних класів на основі християнських цінностей. Програма партії включала захист приватної власності, соціально орієнтовані реформи, підтримку сім'ї, католицькі школи, обов'язкове викладання релігії та відмову від урядів чиновників.. Партія мала стабільну підтримку серед сільського населення та католицьких виборців.

Національно-ліберальний табір представляла Чехословацька національно-демократична партія. Вона об'єднала младочехів, та частину прогресивних партій. Це була переважно міська партія, орієнтована на чеські міста, з відкритою антимасариківською позицією. Її називали «партією професорів і митців». Серед діячів були В. Дик, К. Крамарж, А. Рашин, К. Енгліш, А. Їрасек та інші. Програма передбачала відокремлення церкви від держави при збереженні релігійної свободи, сильну президентську владу та орієнтацію на росію.⁶⁸

Окремо діяла Чехословацька торговельно-ремісничка партія середнього стану, яка представляла інтереси дрібних підприємців, ремісників і середнього класу. Її програма включала зниження податків, економічну децентралізацію, спрощення державного управління та створення сприятливих умов для малого

---

⁶⁷ Marek P. Defender of Czechoslovak Unity. A Probe into the Politics of the Czechoslovak National Socialists in Slovakia between 1918 and 1938. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія*. 2022. Вип. 2 (47). С. 119-129

⁶⁸ Píková T. Party system in the First Czechoslovak Republic. *Sciences of Europe*. 2020. №. 55. S.53-58.

бізнесу. Інші новостворені політичні об'єднання, як правило, не змогли закріпитися на політичній арені: вони або швидко припиняли діяльність, або інтегрувалися до складу впливовіших партій.⁶⁹

У словацькому політичному середовищі після проголошення незалежності розпочався процес активної диференціації. Словацька національна партія поступово втрачала внутрішню єдність, що зумовило виокремлення різних політичних напрямів. Зокрема, католицьке крило оформилося в окрему політичну силу Глінкову словацьку народну партію (ГСНП), яка, спираючись на традиції, закладені ще у 1906 році та відновлені у 1918 році, під проводом А. Глінки та Й. Тіса виступала за автономію Словаччини, розвиток католицької освіти та утвердження словацької мови.

Водночас інший напрям був представлений Словацькою національною і селянською партією (СНСП), створеною у 1919 році. У подальшому частина її членів приєдналася до загальнодержавної аграрної партії, тоді як інша стала основою для відновлення окремої Словацької національної партії. Таким чином, словацький політичний простір формувався як внутрішньо диференційована система, що ускладнювало його повну політичну консолідацію.⁷⁰

Загалом можемо охарактеризувати що інтеграція чеських і словацьких політичних сил здійснювалася у двох основних формах. Перша передбачала об'єднання партій із близькими ідеологічними засадами, наприклад у випадку аграріїв або соціал-демократів. Проте навіть за таких умов повної єдності досягти не вдалося, оскільки словацькі осередки часто зберігали автономну позицію. Друга форма полягала у створенні чеськими партіями власних структур на території Словаччини. Однак їх соціальна база була обмеженою, адже підтримка надходила переважно від чеських службовців і робітників

У цих умовах сформувався неформальний політичний центр впливу, відомий як «П'ятірка». До його складу входили провідні представники основних

---

⁶⁹ Pospíšil P. Politika I. Československé republiky. URL: <https://www.capek-strz.cz/bc-pavel-pospisil-politika-1-ceskoslovenske-politiky/d-14312> (дата звернення: 19.05.2026).

⁷⁰ Benko J. Štát a jeho ľud. In: Od osmičky k osmičke. Bratislava, 2009. S. 17-31.

парламентських партій, які фактично координували політичні рішення та забезпечували узгодженість дій коаліційних сил. У межах цього органу були представлені соціал-демократи, аграрії, національні соціалісти, народники та національні демократи. Попри відсутність офіційного статусу, «П'ятірка» мала значний вплив на процес ухвалення ключових політичних рішень, частково перебираючи функції парламентського управління.⁷¹

Функціонування цього органу свідчило про особливості політичної системи, в якій реальні механізми влади значною мірою формувалися поза межами формальних інституцій. Парламентська демократія фактично доповнювалася системою неформальних домовленостей між партійними елітами, що забезпечувало відносну керованість держави, але водночас обмежувало інституційну прозорість політичного процесу.

Важливою характеристикою політичного розвитку цього періоду була відсутність чіткого правового регулювання діяльності політичних партій. Вони не мали статусу юридичних осіб і функціонували переважно як виборчі об'єднання. Конституційні положення закріплювали пропорційну виборчу систему, однак не визначали поняття політичної партії як окремого інституційного суб'єкта. Це створювало ситуацію, коли партії діяли в умовах широкої організаційної свободи, але водночас правової невизначеності.⁷²

Щоб краще зрозуміти особливості формування політичної системи Першої Чехословацької Республіки, доцільно розглянути результати виборів до Палати депутатів Національних зборів у квітні 1920 року, які стали першими загальнодержавними виборами в новоствореній державі та визначили основні тенденції її подальшого політичного розвитку.

Найбільшу підтримку отримала Чехословацька соціал-демократична робітничка партія, а саме 25,5 % голосів і 74 мандати, що свідчило про сильні

---

⁷¹ Popálený P. Od voleb 1920 ke vzniku pětky. Národní archiv. URL: <https://www.nacr> (дата звернення: 30.04.2026).

⁷² 24. Піковська Т. В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки 1918-1938 рр. Вінниця, Нова Книга, 2020. 168 с.

позиції робітничого руху та значну роль соціальних питань у суспільстві. Вагоме місце також зайняла Республіканська (аграрна) партія з 13,6 % голосів і 40 мандатами, яка представляла інтереси численного селянства та поступово перетворилася на одну з ключових урядових сил. Значну підтримку здобули й інші політичні сили, Німецька соціал-демократична робітничка партія - 11 %, Чехословацька націонал-соціалістична партія - 8,1 %, Чехословацька народна партія - 7,5 % та Чехословацька національно-демократична партія - 6,3 %, що підтверджує багатопартійний і політично різноманітний характер системи.⁷³

Окремою рисою цих виборів була значна присутність національних партій, які представляли інтереси меншин. Зокрема, до парламенту увійшли німецькі та угорські християнсько-соціальні сили, а також інші регіональні об'єднання. Це підкреслювало багатонаціональний характер держави та важливу роль етнічного чинника у формуванні політичних уподобань виборців.

Завдяки пропорційній виборчій системі до парламенту потрапила велика кількість партій, однак жодна з них не здобула абсолютної більшості. Це зумовило необхідність формування коаліційних урядів як єдино можливої форми виконавчої влади та заклало основу стабільної, але політично фрагментованої парламентської системи.

Отже, політичні партії в Першій Чехословацькій Республіці стали ключовим елементом державного механізму та визначальним чинником політичного життя. Їх активна діяльність, широка мережа організацій і вплив через пресу забезпечили формування стійкої, але водночас складної багатопартійної системи.

Особливістю політичного розвитку була тісна залежність партійної конкуренції не лише від ідеологічних, а й від національних, соціальних і релігійних чинників. Це зумовило високу фрагментованість політичного простору та необхідність формування коаліційних урядів як основної форми

---

⁷³ Піковська Т. В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки 1918–1938 рр. Вінниця, Нова Книга. 2020. 168 с.

виконавчої влади. Важливу роль у стабілізації політичної системи відігравали неформальні механізми координації, зокрема «П'ятірка», що доповнювала формальні інститути влади. Водночас відсутність чіткого правового регулювання діяльності партій створювала певну організаційну свободу, але й правову невизначеність.

Таким чином, у міжвоєнній Чехословаччині сформувалася багатопартійна парламентська система, що ґрунтувалася на коаліціях, компромісах і значному впливі партійних еліт, що стало однією з характерних рис політичного розвитку держави.

3.2 Національний фактор у розвитку державних інститутів

Формування державних інститутів у Чехословаччині відбувалося під сильним впливом національного питання, адже держава як вже зазначалось від самого початку була багатонаціональною. Поряд із чехами та словаками значну частину населення становили німці, угорці, українці, поляки та євреї що створювало постійну потребу враховувати різні інтереси в системі управління.

Офіційно державний курс був спрямований на створення єдиної централізованої республіки, однак у реальному політичному житті це нерідко ускладнювалось вимогами окремих національних груп щодо ширших прав або автономії. Особливістю становища національних меншин було те, що вони опинилися в абсолютно нових політичних умовах після краху імперської системи. Для багатьох із них Чехословаччина не сприймалася як природна національна держава, що призводило до початкового неприйняття нової влади та певного опору інтеграційним процесам.

Найчисельнішою національною меншиною в Чехословаччині були німці, які проживали переважно в прикордонних районах Чехії, Моравії та Сілезії, а також у вигляді так званих «мовних островів» у великих містах, зокрема Брно,

Оломоуці та Їглаві. Вони становили значну частину населення цих територій і відігравали важливу роль в економічному житті держави, особливо у промисловості, торгівлі та міському самоврядуванні. Високий рівень економічного й культурного розвитку німецької громади зумовлював її активну участь у політичному житті, однак після утворення республіки, значна частина німців виступала за розширення політичних прав, а інколи і за право на самовизначення.⁷⁴

У німецькому політичному середовищі вже на початковому етапі сформувалися два основні напрями, а саме активістський і негативістський. Перший передбачав співпрацю з чехословацькою владою, другий відверто опозиційне ставлення до держави. Найвпливовішою силою активістського табору була Німецька соціал-демократична робітничка партія (НСДРП), яка спочатку підтримувала ідею самовизначення німців, але згодом перейшла до політики лояльності та співпраці з урядом. На початку свого створення вони користувалися підтримкою близько половини німецького електорату, що дало їм змогу зайняти їм одну з найсильніших партій у парламенті.

Поряд із соціал-демократами в активістському таборі діяли також Союз землеробів та Німецька християнсько-соціальна народна партія, які представляли відповідно аграрні та консервативно-католицькі кола. Уже на виборах 1920 року Союз землеробів отримав парламентське представництво, що свідчило про його вплив серед сільського населення німецьких регіонів. Менш впливовими були Німецька демократична вільнодумна партія (НДВП), Німецька партія ремісників і Німецьке трудове та виборче об'єднання, які представляли окремі соціальні групи, але не мали широкої підтримки.

Водночас у німецькому середовищі як вже зазначалось існували й радикальніші політичні сили негативістського напрямку, зокрема до них можна

---

⁷⁴ Кравчук О. М. Чехословацька політика щодо судетських німців в оцінці Т. Г. Масарика (1918–1935 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Сер.: Історія. 2009. Вип. 16. С. 170-172.

віднести Німецьку національну партію та Німецьку націонал-соціалістичну робітничу партію. Вони не визнавали чехословацьку державу, виступали за об'єднання з Німеччиною та активно просували ідеї націоналізму. Уже в перші роки існування республіки ці партії брали участь у політичній боротьбі, хоча їхній вплив поступався активістським силам.⁷⁵

Другою за чисельністю та значенням національною меншиною в Чехословаччині були угорці, які проживали переважно в південних районах Словаччини та частково в Підкарпатській Русі. Після розпаду Угорського королівства вони втратили попереднє політичне домінування і були змушені адаптуватися до умов нової держави. Основу їхнього соціально-економічного життя становило сільське господарство, однак угорська громада зберігала певні позиції у місцевому самоврядуванні та регіональній економіці. Головним завданням політичного життя угорців стало збереження мовної, культурної та національної ідентичності в межах новоствореної держави.

Першими важливими політичними структурами стали Угорська національна партія (УНП) та Угорська християнсько-соціальна партія (УХСП). УНП виступала як основний представник інтересів угорського населення, орієнтуючись на захист його прав та збереження культурної ідентичності. Її діяльність у цей період була спрямована на організаційне оформлення громади та формування політичного представництва.

УХСП, своєю чергою, представляла переважно заможніші верстви угорського населення землевласників і підприємців. Її ідеологія базувалася на християнсько-соціальних засадах і мала більш консервативний характер. Обидві партії вже на ранньому етапі почали формувати політичну репрезентацію угорців у новій державній системі, хоча їхній вплив ще залишався обмеженим і нестійким.⁷⁶

---

⁷⁵ Піковська Т. В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки 1918–1938 рр. Вінниця, Нова Книга. 2020. 168 с.

⁷⁶ Krákora P. Menšinové politické strany v Československu 1918-1938. Civilia. 2011. S. 57-67.

Окрім них, діяли й дрібніші політичні утворення угорсько-німецькі соціал-демократи, Угорська партія права та інші групи, однак їхній вплив залишався обмеженим і нестабільним. У цілому угорська меншина була важливим, але політично залежним елементом держави. Її партійна система відображала прагнення до збереження національної ідентичності, поєднане з необхідністю пристосування до нових державних умов.⁷⁷

Польська меншина в Чехословаччині була менш чисельною, однак мала важливе регіональне значення, насамперед у Тешинській Сілезії. Населення в цьому регіоні складалося переважно з робітників і селян, але водночас мало розвинену культурно-освітню інфраструктуру, національні школи, пресу, бібліотеки та громадські організації. Попри це, через територіальну локалізацію та чисельні обмеження його політичний вплив залишався відносно слабким.

На початковому етапі польська громада ще не мала повністю сформованої сталої партійної системи, однак уже існували перші політичні та громадські організації, що представляли її інтереси. Вони виникали переважно на базі місцевих католицьких і національних рухів, а також робітничих об'єднань.⁷⁸

Окреме місце в національно-політичній структурі Чехословаччини займало населення Підкарпатської Русі, де переважали українці. Цей край мав виразно аграрний характер і вважався найбільш економічно відсталим регіоном держави, що суттєво впливало на рівень політичної активності та організаційного розвитку місцевого населення.

Політичне життя Підкарпатської Русі відзначалося поділом на кілька основних напрямів русофільський, українофільський і автономістський. Попри ідеологічні відмінності, всі ці рухи об'єднувала спільна вимога надання автономії та розширення прав самоврядування.

---

⁷⁷ Піковська Т. В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки 1918-1938 рр. Вінниця, Нова Книга. 2020. 168 с.

⁷⁸ Pánek, J. Národnostní a náboženské menšiny v tisíciletých dějinách českých zemí. 13.05.2002. URL: <https://legacy.blisty.cz/art/10500.html> (дата звернення: 05.06.2026).

Важливу роль у процесі приєднання краю до Чехословаччини відіграли політичні діячі еміграційного середовища, зокрема Григорій Жаткович, який ще у 1918 році підтримав ідею входження регіону до складу чехословацької держави. У 1919 році Антон Бескид став ініціатором створення Руської народної партії однієї з перших організованих політичних сил краю. Її програма передбачала автономію Підкарпатської Русі, акцентувала увагу на окремій русинській ідентичності та мала виразне національно-культурне спрямування.⁷⁹

Разом із тим, попри активність окремих політичних сил, партійна система регіону залишалася слабко структурованою. Існувала значна кількість невеликих партій і угруповань, переважно аграрного або національного характеру, які часто мали короткочасний вплив. Це, поряд із соціально-економічною відсталістю краю, ускладнювало формування стабільного політичного представництва та ефективну інтеграцію регіону в загальнодержавну політичну систему Чехословаччини.⁸⁰

Єврейське населення, яке було розпорошене по всій території держави, також відігравало важливу роль у суспільному житті. Євреї були офіційно визнані як окрема національна спільнота, що дозволило їм активно розвивати політичні та культурні організації. Особливого значення набули сіоністські рухи, які були частиною міжнародного єврейського політичного середовища.

Отже, політика чехословацької влади щодо національних груп поєднувала демократичні засади з фактично централізованим характером управління. Хоча всі меншини мали формальне право на політичну участь через

---

⁷⁹ Вєдь В. В. Політико-правове становище Закарпаття у складі Чехословацької республіки (1919 – березень 1939 рр.) *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Історія. Ужгород, 2002. № 7. С. 54-58.

⁸⁰ Вєгеш М., Токар М. Особливості формування і тенденції розвитку політичної еліти Закарпаття. *Українська еліта у другій половині ХІХ - на початку ХХІ століття: особливості формування, трансформація уявлень, інтелектуальний потенціал. Західні землі. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича*. Книга 1. Львів, 2023. С. 495-520.

партії, вибори та парламент, ключові важелі влади все ж залишалися в руках чеських політичних еліт, які визначали загальний курс держави.⁸¹

Німецька меншина була частково інтегрована в політичну систему, однак через відсутність автономії та обмежений вплив на стратегічні рішення зберігала опозиційні настрої. Угорці, втративши колишні позиції, перебували під певною недовірою з боку влади. Українці, попри задекларовані гарантії, не отримали реального самоврядування, що викликало постійне невдоволення в регіоні. Польська меншина мала відносно спокійніші умови розвитку, але її вплив залишався локальним і обмеженим.

Таким чином, ця модель дозволяла підтримувати функціонування держави та певну політичну стабільність, однак не вирішувала глибинних національних суперечностей. Вони продовжували накопичуватися і залишалися важливим чинником внутрішньополітичної напруженості.

3.3 Соціально-економічні фактори впливу на державне управління

Після розпаду єдиного імперського економічного простору країна опинилася в умовах глибокої кризи, яка призвела до втрати традиційних ринків збуту, порушення постачання сировини та дезорганізації транспортної системи. Промислове виробництво тимчасово скоротилося, а фінансова система була нестабільною. Інфляція, дефіцит товарів і безробіття яке охопило п'яту частину населення.

Особливо гострою була продовольча проблема. У 1919 році врожай становив лише близько 50 % довоєнного рівня, що призвело до дефіциту основних продуктів харчування. У цих умовах активно розвивався чорний ринок,

---

⁸¹ Піковська Т. В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки 1918–1938 рр. Вінниця : Нова Книга, 2020. 168 с.

на якому торговці отримували надприбутки, перепродуючи дефіцитні товари за завищеними цінами. Це призвело до того що навесні 1919 року в багатьох регіонах населення не отримувало навіть мінімальних пайків.

У цей період уряд активно втручався в економіку, зокрема у сферу постачання через державні інституції. До прикладу держава змушена була закуповувати продовольство за кордоном, використовуючи кредити та валютні надходження від експорту цукру.

Ці події призвели до масових страйків, демонстрацій та так званих «голодних бунтів». Робітники вимагали не лише покращення умов життя, але й радикальних змін, зокрема націоналізації підприємств. Однак держава обрала поступовий шлях реформування, поєднуючи стабілізаційні заходи з формуванням нової правової та економічної системи. Вже в перші роки існування республіки було ухвалено низку важливих соціальних законів, які стали основою соціальної політики міжвоєнної Чехословаччини.⁸²

Серед найважливіших реформ слід виділити запровадження восьмигодинного робочого дня, що суттєво покращило становище найманих працівників. У ньому визначалися особливості організації праці в різних галузях, зокрема встановлювалися винятки для підприємств із безперервним або сезонним характером виробництва, де допускалося гнучкіше регулювання робочого часу. Значна увага приділялася також умовам нічної праці, включаючи її застосування для жінок, що свідчить про спробу поєднати соціальний захист із реальними потребами економіки. Крім того, документ передбачав можливість тимчасового відтермінування впровадження нових норм для підприємств, які не могли швидко адаптуватися до змін через технічні чи кадрові труднощі.⁸³

Також було створено систему державної допомоги з безробіття. Зокрема, конкретизувалися умови її отримання, а також поступово запроваджувалися

---

⁸² Deyl Z. Sociální vývoj Československa 1918-1938. Praha, Academia.1985. 221 s.

⁸³ Zákon č. 91/1918 Sb. Zákon o 8 hodiné době pracovní. Sbírka zákonů 1918. URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw> (дата звернення: 22.04.2026).

відповідні законодавчі акти, які регулювали порядок надання соціальної підтримки оплати на сім'ю, проте і встановлювалось обмеження загальної суми виплат. Також чітко визначається, що допомога не надається за неділю, що відображає тодішнє розуміння трудової дисципліни. Важливим елементом є обов'язок безробітних приймати будь-яку запропоновану роботу, включно з громадськими роботами. У разі відмови без поважних причин особа повністю втрачає право на допомогу, що підкреслює контрольний і дисциплінарний характер державної політики.⁸⁴ Важливим кроком стало запровадження системи соціального страхування, яка охоплювала випадки хвороби та виробничих травм, що наближало Чехословаччину до соціальних стандартів розвинених європейських країн.⁸⁵

Однією з ключових реформ цього періоду стала аграрна реформа, ухвалена у квітні 1919 року. Вона передбачала примусове обмеження великої земельної власності понад 150 гектарів сільськогосподарських угідь або 250 гектарів загальної площі. Для її реалізації було створено спеціальну земельну адміністрацію.⁸⁶

У результаті земельної реформи близько 600 тисяч селян отримали землю, що суттєво змінило соціальну структуру села. Водночас з'явилися залишкові великі маєтки, які в окремих випадках були перерозподілені серед представників аграрних політичних сил.⁸⁷ Аграрна партія відіграла провідну роль у реалізації реформи та зміцнила свої політичні позиції в державі. Попри позитивні соціальні

---

⁸⁴ Zákon č. 63/1919 Sb. Z o prodloužení platnosti zákona o podpoře nezaměstnaných. Sbírka zákonů 1919. URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw> (дата звернення: 21.04.2026).

⁸⁵ Zákon č. 268/1919 Sb. z. a n., jímž se mění předpisy zákona o nemocenském pojištění <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw> (дата звернення: 21.04.2026).

⁸⁶ Zákon č. 215/1919 Sb. o zabrání velkého majetku pozemkového. Sbírka zákonů a nařízení. URL: <https://atlasgroup.cz/historicke-predpisy/#1919-215> (дата звернення: 20.04.2026).

⁸⁷ Zákon č. 81/1920 Sb. přidělový zákon. Sbírka zákonů a nařízení. URL: <https://atlasgroup.cz/historicke-predpisy/#1920-81> (дата звернення: 22.04.2026).

наслідки, аграрна структура залишалася переважно дрібно- та середньо господарською, що обмежувало рівень механізації та продуктивності праці.⁸⁸

Важливим елементом економічної стабілізації стала грошова реформа 1919 року, проведена під керівництвом міністра фінансів Алоїза Рашина. Її головною метою було відокремлення чехословацької валюти від австрійської грошової системи та формування стабільної національної валюти. Реформа передбачала карбування нової грошової одиниці та стала важливим кроком у зміцненні фінансової незалежності держави.⁸⁹ Вона також супроводжувалася політикою жорсткої економії державних витрат, що дозволило поступово стабілізувати бюджетну систему та стримати інфляційні процеси.

Фінансовий сектор у 1918-1920 роках перебував у стані глибокої трансформації. Великі банки, що сформувалися ще в межах Австро-Угорщини, зберегли свою роль, але були змушені адаптуватися до нових умов. Почався процес формування національної банківської системи та поступова концентрація капіталу. Водночас активно відбувалася репатріація капіталу, тобто повернення активів, пов'язаних із колишніми імперськими структурами, під контроль національної економіки.⁹⁰

Промисловість у перші роки після війни переживала труднощі через нестачу сировини та інвестицій. Виходом стала орієнтація на нові галузі, а саме виробництво локомотивів, турбін, літаків та електротехніки. Важливим заходом стала «нострифікація» підприємств (закон від 11 грудня 1919 року), яка вимагала переведення підприємств із іноземною юрисдикцією під контроль чехословацької держави.⁹¹

---

⁸⁸ Zákon č. 32/1918 Sb. o obstavení velkostatků. Sbíрка zákonů 1918.. URL: <https://atlasgroup.cz/historicke-predpisy/#1918-32> (дата звернення: 21.04.2026).

⁸⁹ Zákon č. 187/1919 Sb. Zákon, jímž se upravuje oběh a správa platidel v československém státě. Sbíрка zákonů a nařízení. URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=187&r=1919> (дата звернення: 22.04.2026).

⁹⁰ . Rašín, Alois. Můj finanční plán. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920. URL: <http://knihovna.vse.cz/zlatyfond/html/zf0014.htm> (дата звернення: 04.06.2026).

⁹¹ Rašínova měnová reforma 1919. URL: Česká národní banka (дата звернення: 22.04.2026)

Найбільший масив нормативних актів стосувався саме контролю над економічними процесами. Держава запроваджувала регулювання виробництва та торгівлі основними товарами, встановлювала граничні ціни на продукцію, контролювала розподіл сировини, продовольства та промислових ресурсів. До прикладу постанова № 1/1919 про визначення найвищих цін на спиртні напої, № 9/1919 на свиней, № 20/1919 на пряжу, № 21/1919 регулювання споживання зерна. Значна увага приділялася створенню спеціальних комісій та інституцій, які відповідали за управління окремими галузями, зокрема у текстильній, металургійній та харчовій промисловості наприклад, № 44/1918 про управління текстильними волокнами, № 45/1918 і № 46/1918 щодо металургії та заліза, № 67/1918, № 17/1919, № 16/1919 щодо харчової промисловості та постачання. Це свідчить про формування системи централізованого економічного управління, характерного для кризових періодів.

Таким чином, підсумовуючи, перші роки існування Чехословацької держави стали періодом глибоких соціально-економічних трансформацій, коли на тлі післявоєнної кризи формувалася нова модель державного регулювання економіки та соціальної політики. Попри складні стартові умови, а саме розрив єдиного імперського ринку, інфляцію, безробіття, дефіцит товарів і продовольчу кризу уряд зумів поступово стабілізувати ситуацію завдяки активному втручанню держави в економічні процеси та системному проведенню реформ.

Ключовою особливістю цього періоду стало широке державне регулювання господарства, яке включало в себе контроль над виробництвом і торгівлею, встановлення граничних цін, розподіл сировини та продовольства, а також створення спеціальних органів управління окремими галузями. Така модель була відповіддю на кризові умови й дозволила уникнути економічного колапсу, хоча й обмежувала ринкові механізми та посилювала роль держави в економіці. Важливе місце посідали соціальні реформи, спрямовані на пом'якшення наслідків економічної нестабільності. Суттєвий вплив на соціально-економічну структуру мала аграрна реформа, яка призвела до перерозподілу земельної власності та зміцнення селянського господарства. Вона

сприяла формуванню широкого прошарку дрібних і середніх власників, хоча водночас обмежувала можливості для масштабної модернізації сільського господарства. У промисловості та фінансовій сфері відбувалися процеси націоналізації економічного простору, створення власної банківської системи та стабілізації валюти, зокрема через грошову реформу 1919 року. Дані заходи дозволили поступово подолати наслідки війни, стабілізувати фінансову систему та закласти основу для подальшого економічного розвитку держави.

РОЗДІЛ 4. ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

4.1 Вплив Паризької мирної конференції на формування державності

Паризька мирна конференція стала центральною подією процесу післявоєнного врегулювання в Європі після завершення Першої світової війни. Її робота розпочалася 18 січня 1919 р. у Версалі поблизу Парижа та тривала з перервами до січня 1920 р. У переговорах взяли участь тридцять дві держави-переможниці та їхні союзники.

Основною метою конференції стало вироблення принципів повоєнного устрою, визначення нових державних кордонів, врегулювання територіальних суперечок і формування механізмів підтримання стабільності на континенті. Масштабність поставлених завдань зумовила створення численних спеціалізованих комісій, у межах яких відбувалося опрацювання окремих політичних, територіальних, економічних та військових питань.⁹²

Попри формально багатосторонній характер переговорного процесу, вирішальний вплив на ухвалення ключових рішень належав провідним державам-переможницям. Особливе місце посідала так звана Рада п'яти, до

---

⁹² Б Бердар Я. Словацьке питання на Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр. *Травневі студії : історія, міжнародні відносини, філософія. Ужгородський національний університет.* 2021. С. 318-325.

складу якої входили представники Франції, Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Італії та Японії. Водночас найважливіші питання нерідко вирішувалися у вузькому колі лідерів трьох держав президента США Вудро Вільсона, прем'єр-міністра Франції Жоржа Клемансо та глави британського уряду Девіда Ллойда Джорджа. Саме їхні позиції значною мірою визначили політичну архітектуру Європи міжвоєнного періоду.⁹³

Новостворені держави Центрально-Східної Європи, зокрема Чехословаччина, брали участь у роботі конференції в обмеженому форматі. Їхні делегації мали можливість висловлювати позиції щодо питань, які безпосередньо стосувалися їхніх інтересів, подавати меморандуми та брати участь у засіданнях окремих комісій. Водночас їхній вплив на загальний хід переговорів залишався обмеженим, оскільки стратегічні рішення ухвалювалися переважно без їхньої визначальної участі.

Особливе значення для Чехословаччини мала загальна концепція післявоєнного врегулювання, що базувалася на поєднанні принципів самовизначення народів і політичної доцільності. На практиці реалізація цих принципів часто залежала від інтересів провідних держав, що зумовлювало компромісний характер багатьох рішень.

Особливе місце в роботі Паризької мирної конференції посідало чехословацьке питання, яке безпосередньо стосувалося формування політичної карти Центральної Європи після розпаду Австро-Угорської монархії. Чехословаччина позиціонувалася її провідними політичними діячами президентом Томашем Гаррігом Масариком та міністром закордонних справ Едвардом Бенешем як демократична та стабільна держава, здатна стати важливим чинником безпеки в регіоні.

На початку лютого 1919 р. чехословацьке питання офіційно було винесене на розгляд конференції. У своєму виступі перед Радою п'яти Едвард Бенеш

---

⁹³ Sharp A. The Paris Peace Conference and its Consequences. International Encyclopedia of the First World War (1914-1918). 2014. URL: <https://encyclopedia.1914-1918> (дата звернення: 05.06.2026).

представив основні вимоги Праги щодо територіального оформлення держави. Йшлося насамперед про визнання історичних кордонів чеських земель, включення до складу республіки Словаччини та Підкарпатської Русі, а також про створення територіального зв'язку з Королівством сербів, хорватів і словенців. Хоча останній проєкт не знайшов підтримки, більшість чехословацьких пропозицій отримала схвалення з боку великих держав.⁹⁴

Розгляд територіальних питань був переданий спеціальній комісії під керівництвом французького дипломата Поля Камбона. Саме Франція стала головним прихильником чехословацьких вимог, розглядаючи нову державу як важливий елемент післявоєнної системи безпеки та потенційну противагу майбутнім ревізійністським прагненням Німеччини. Відтак французька підтримка суттєво посилила позиції Праги під час переговорів.

Разом із тим процес визначення кордонів не був позбавлений труднощів. На рішення конференції впливала загальна нестабільність у Центральній Європі, спричинена революційними подіями в Німеччині та Угорщині. Поява Угорської радянської республіки, а також радянських урядів у Баварії та Саксонії змушувала держави-переможниці шукати в регіоні політично надійних партнерів, що додатково підсилювало значення Чехословаччини.⁹⁵

Одним із найскладніших питань стало врегулювання територіального спору з Польщею щодо Тешинської Сілезії. Значення цього регіону визначалося не лише його економічним потенціалом, а й стратегічним розташуванням, оскільки саме через нього проходило важливе залізничне сполучення між чеськими землями та Словаччиною. Конфлікт навколо Тешина переріс у короточасне військове протистояння, після чого його врегулювання було передано під міжнародний контроль.

---

⁹⁴ Chocholatý Gröger F. Memoranda československé vlády na pařížské mírové konferenci 1919-1920 mýty a fakta. 2009. URL: <http://nassmer.blogspot.com/2009/08/memoranda-ceskoslovenske-vlady-na.html> (дата звернення: 01.05.2026).

⁹⁵ Sharp A. The Paris Peace Conference and its Consequences. International Encyclopedia of the First World War (1914-1918). 2014. URL: <https://encyclopedia.1914-1918> (дата звернення: 05.06.2026).

До 1920 року тривали дискусії щодо остаточного визначення кордонів Чехословаччини та її національного складу. Західні політики висловлювали занепокоєння через значну кількість німецького та угорського населення в межах нової держави, вбачаючи в цьому потенційне джерело майбутніх конфліктів. Незважаючи на подібні застереження, чехословацькій дипломатії вдалося домогтися міжнародного визнання більшості своїх вимог і закріпити кордони, що загалом відповідали історичним межам чеських земель.⁹⁶

Однак реалізація задекларованих принципів у подальшому виявилася складною через суперечність між централізованим характером державного управління та багатонаціональною структурою населення. Значна частина німецької, угорської, польської та русинської меншин не завжди поділяла бачення державного устрою, запропоноване празьким політичним керівництвом, що періодично породжувало політичну напруженість і міжнаціональні суперечності. Це стало одним із важливих викликів для розвитку державних інститутів у міжвоєнний період та вимагало від уряду пошуку балансу між принципами державної єдності й забезпеченням прав національних меншин.⁹⁷

Загалом Паризька мирна конференція відіграла визначальну роль у формуванні міжнародно-правових засад існування Чехословаччини. Вона забезпечила міжнародне визнання держави, визначила її територіальні межі та заклала основи її зовнішньополітичного становища. Водночас ухвалені рішення створили складну систему внутрішніх завдань, пов'язаних із політичною інтеграцією та інституційним розвитком, які визначали характер розвитку держави у наступні роки.

Не менш важливим наслідком конференції стало формування зовнішньополітичних орієнтирів Чехословаччини. Саме в Парижі були закладені передумови для її тісного співробітництва з Францією, яка розглядала нову

---

⁹⁶ Pánek, J. Národnostní a náboženské menšiny v tisíciletých dějinách českých zemí. 13.05.2002. URL: <https://legacy.blisty.cz/art/10500.html> (дата звернення: 05.06.2026).

⁹⁷ Chocholatý Gröger F. Memoranda československé vlády na pařížské mírové konferenci 1919-1920 mýty a fakta. 2009. URL: <http://nassmer.blogspot.com/2009/08/memoranda-ceskoslovenske-vlady-na.html> (дата звернення: 01.05.2026).

державу як один із ключових елементів системи безпеки в Центральній Європі. Прагнення зберегти післявоєнний статус-кво та убезпечити себе від можливих ревізіоністських зазіхань сусідніх держав зумовили подальше зближення Праги з Парижем, що згодом знайшло своє відображення у створенні союзницьких механізмів та розвитку двостороннього військово-політичного співробітництва. Таким чином, рішення Паризької мирної конференції не лише визначили міжнародне становище Чехословаччини, а й значною мірою вплинули на формування її зовнішньополітичного курсу в міжвоєнний період.

Отже, Паризька мирна конференція відіграла ключову роль у післявоєнному врегулюванні та визначенні міжнародно-правового статусу Чехословаччини. Саме в її межах було закладено основи нової політичної карти Центральної Європи, що забезпечило міжнародне визнання молодій державі та юридичне оформлення її кордонів.

Важливим результатом стало те, що чехословацька дипломатія змогла значною мірою відстояти свої територіальні претензії, зокрема щодо чеських земель, Словаччини та Підкарпатської Русі. Водночас окремі питання, особливо щодо прикордонних територій і національного складу населення, вирішувалися на основі компромісів під впливом позицій провідних держав-переможниць, що робило процес складним і тривалим.

Окреме значення мало те, що конференція визначила не лише зовнішні кордони, а й загальні умови міжнародного становища Чехословаччини. Вона була інтегрована у систему післявоєнної безпеки як одна з нових держав Центрально-Східної Європи, що мала забезпечувати стабільність у регіоні та протидіяти можливим ревізіоністським прагненням. Водночас ухвалені рішення заклали низку внутрішніх викликів, пов'язаних із багатонаціональним складом населення та складністю інтеграції нових територій у єдину державну систему.

4.2. Зовнішньополітичний вплив держав-переможниць на процес державного будівництва Чехословаччини

Формування нових держав після великих міжнародних конфліктів ніколи не відбувається ізольовано та виключно в межах внутрішніх політичних процесів. Воно завжди перебуває під впливом зовнішнього середовища, насамперед рішень провідних держав, які визначають післявоєнний порядок. У цьому контексті Чехословаччина також не стала винятком, оскільки її становлення та подальший розвиток відбувалися у тісній взаємодії з рішеннями та інтересами держав-переможниць, які визначили її міжнародне становище.

Особливо важливими для Чехословаччини стали відносини з Францією, Великою Британією та США. Кожна з цих держав мала власні стратегічні інтереси та підходи до нової Європи.

Франція посіла центральне місце у системі зовнішньополітичних орієнтацій новоствореної Чехословацької республіки. Для французької дипломатії після 1918 року особливого значення набувало створення блоку союзних або дружніх держав уздовж східного кордону Німеччини, який мав слугувати стримувальним фактором у випадку можливого реваншистського відновлення її військової сили. У цьому контексті Чехословаччина розглядалася як один із ключових елементів нової регіональної системи рівноваги, що зумовило інтенсивний характер французької політичної та військово-організаційної присутності у країні.

Чехословацьке державне керівництво, у свою чергу, усвідомлювало, що міжнародне визнання та стабільність нової республіки значною мірою залежать від гарантій великих держав-переможниць. Саме Франція сприймалася як основний гарант безпеки та політичної підтримки у Європі. Умови післявоєнного врегулювання створювали ситуацію, за якої зовнішньополітична орієнтація на Париж набувала системного характеру і охоплювала не лише

дипломатичні контакти, але й військову, організаційну та інституційну сферу державного будівництва.⁹⁸

Особливо важливим напрямом французького впливу стала військова організація Чехословаччини. На момент проголошення незалежності держава фактично не мала повноцінно сформованої армійської структури, здатної забезпечити як внутрішню стабільність, так і захист нових кордонів. У цих умовах Франція взяла на себе роль головного зовнішнього координатора процесу формування збройних сил. Важливим інструментом цього впливу стала французька військова місія, яка була направлена до Праги на запрошення чехословацького керівництва в межах загальної стратегії безпекової співпраці.

Діяльність французьких військових фахівців не обмежувалася консультативними функціями. Вона включала безпосередню участь у розбудові структур управління оборонною сферою, формуванні принципів організації армії, а також у впровадженні єдиних стандартів підготовки особового складу. Фактично йшлося про трансфер військово-організаційної моделі, яка базувалася на досвіді французької армії та її штабної системи.⁹⁹

Важливим аспектом французького впливу стало формування системи військової освіти. Саме під керівництвом французьких представників розпочалося створення інституцій, призначених для підготовки командного складу та штабних кадрів. Запроваджувалися навчальні програми, які передбачали поєднання теоретичної підготовки з практичними елементами оперативного планування. Значна увага приділялася уніфікації навчальних стандартів, що забезпечувало сумісність чехословацької військової системи з французькою моделлю.

---

⁹⁸ Dejmek J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992: vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, 2002. 376 s.

⁹⁹ Čaplovič M., Petruf P. French Military Mission in Czechoslovakia 1919-1938. Report on Its Work in February–October 1919. Vojenská historie. 2001. Roč. 5, č. 4. P. 85-102. URL: <https://www.vhu.sk/8346-sk/francuzska-vojenska-misia-v-ceskoslovensku-1919-1938-sprava-o-jej-cinnosti-od-februara-do-oktobra-1919/> (дата звернення: 01.05.2026).

Поступово у Чехословаччині сформувалася мережа військово-освітніх закладів різного рівня, які охоплювали як базову підготовку молодших офіцерів, так і поглиблене навчання для майбутніх штабних працівників. Французький вплив проявлявся не лише у структурі цих інституцій, але й у змісті навчальних програм, методах викладання та системі оцінювання. Особливого значення набули вимоги до мовної підготовки, аналітичного мислення та здатності працювати з оперативно-стратегічною інформацією, що відповідало тогочасним європейським військовим стандартам.¹⁰⁰

Окремо слід підкреслити, що французька присутність сприяла не лише технічній або організаційній модернізації армії, але й формуванню її концептуальної основи. Військова доктрина, яка поступово впроваджувалася в Чехословаччині, значною мірою спиралася на французьке розуміння ролі армії як інструменту державної стабільності та міжнародної рівноваги. Це включало акцент на оборонному характері військового планування, важливості союзницьких зв'язків та необхідності інтеграції у систему колективної безпеки.

У ширшому контексті французький вплив виходив за межі суто військової сфери. Він охоплював також політичне розуміння місця Чехословаччини у новій європейській системі. Париж розглядав молоду державу як стабілізуючий фактор у регіоні, що потребує довгострокової підтримки для збереження політичної рівноваги. Це сприяло зміцненню міжнародного становища Чехословаччини та її поступовій інтеграції у систему міждержавних відносин, що формувалася після війни.¹⁰¹

Міжнародна підтримка Чехословаччини після її утворення набула нових форм і змісту, відображаючи загальні зміни в європейській політиці, Велика Британія, яка раніше дотримувалася обережної позиції щодо можливого розпаду

---

¹⁰⁰ Manák M. Insights of the French Military Mission Representatives to Czechoslovakia into the Offensive Plans of the Republic and the Functioning of the Czechoslovak Army in 1919-1925. *Historia Slavorum Occidentis*. 2018. № 4 (19). P. 119-131. URL: <https://apcz.umk.pl/HSO/article/view/HSO.2018.4.06> (дата звернення: 01.05.2026).

¹⁰¹ Там само

Австро-Угорщини, поступово почала сприймати нову республіку як важливий елемент устрою Центральної Європи.

Витоки цих відносин слід шукати в британській політиці щодо Габсбурзької монархії та «чеського питання» під час Першої світової війни. До літа 1918 року Лондон не розглядав розпад Австро-Угорщини як стратегічну мету, зосереджуючись насамперед на недопущенні посилення Німеччини в Центральній Європі. Навіть попри окремі ідеї реформування імперії або створення автономних утворень, британська дипломатія тривалий час виходила з необхідності збереження певної рівноваги сил. Лише зміна воєнної ситуації, а також активізація чехословацького національного руху, зокрема діяльність Національної ради в Парижі та виступ легіонів, сприяли поступовому перегляду цієї позиції.¹⁰²

Водночас британська підтримка не була ані повною, ані однозначною. Чехословацьке керівництво, насамперед Едвард Бенеш, змушене було діяти обережно, формуючи дипломатичну стратегію, яка поєднувала прагнення до міжнародного визнання з мінімізацією можливого опору з боку великих держав. Значну роль у цьому відігравали не лише офіційні переговори, але й неформальні канали комунікації з британськими політичними та інтелектуальними колами. Саме через них формувався образ Чехословаччини як демократичного та стабільного державного проекту, здатного стати важливим елементом нової європейської системи.

Після проголошення незалежності у жовтні 1918 року Велика Британія поступово перейшла до політики фактичного визнання Чехословаччини як складової післявоєнного устрою. Проте цей процес супроводжувався обережністю та прагматизмом. Уже на Паризькій мирній конференції 1919 року британська позиція виявилася подвійною: підтримуючи створення нової держави, Лондон одночасно наполягав на запровадженні механізмів

---

¹⁰² Dejmk J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992: vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, 2002. 376 s.

міжнародного контролю, зокрема через систему захисту національних меншин. Крім того, британська дипломатія сприяла економічній стабілізації регіону, зокрема через підтримку Австрії, що не завжди відповідало інтересам Праги. Таким чином, Чехословаччина розглядалася не лише як союзник, але і як частина ширшої системи регіонального балансу.

У міжвоєнний період британська політика щодо Чехословаччини набула більш структурованого характеру, але зберігала свою стриманість. Лондон уважно стежив за внутрішнім розвитком республіки, оцінюючи її як один із ключових елементів стабільності в Центральній Європі. Особливу увагу приділяли функціонуванню демократичних інститутів, ефективності державного управління та здатності політичної системи забезпечувати порядок і передбачуваність. Водночас Чехословаччина розглядалася і як своєрідний експеримент у сфері постімперської трансформації, що викликало як інтерес, так і певну настороженість.¹⁰³

Окремим важливим аспектом залишалось національне питання. У британських дипломатичних колах уважно аналізували становище національних меншин, передусім німецької, вбачаючи в цьому потенційне джерело нестабільності. При цьому британська політика уникала прямого втручання у внутрішні справи Чехословаччини, обмежуючись рекомендаційним впливом і наголошенням на необхідності дотримання принципів рівності та правових гарантій.

Економічні відносини між двома країнами розвивалися поступово і залишалися відносно обмеженими. Велика Британія розглядала Центральну Європу як перспективний, але ризикований регіон, тому її економічна активність була вибірковою та обережною. Для Чехословаччини ж співпраця з Британією мала стратегічне значення як з точки зору залучення інвестицій і технологій, так і для зміцнення міжнародного авторитету.

---

¹⁰³ Szávai, F. The British and the Birth of the New Central European Borders 1918-1920. *West Bohemian Historical Review*. 2024. Č. 2. S. 217-241. URL: <http://hdl.handle.net/11025/5815> (дата звернення: 02.05.2026).

У ширшому контексті британська дипломатія дотримувалася курсу на підтримання європейського балансу сил, уникаючи глибоких зобов'язань на континенті. Чехословаччина в цій системі посідала важливе, але не пріоритетне місце: її підтримували як фактор стабільності, але без готовності до тісного союзницького партнерства. Така політика зумовила певну асиметрію у відносинах, коли очікування чехословацького керівництва щодо більш активної підтримки не завжди відповідали реальній позиції Лондона. У ширшому контексті британська дипломатія дотримувалася концепції поступового післявоєнного врегулювання, що передбачала уникнення різких політичних кроків і підтримання балансу сил у Європі. Чехословаччина в цій системі розглядалася як один із нових елементів регіонального порядку, який потребував підтримки, але не надмірного зовнішнього контролю.

У післявоєнний період Сполучені Штати Америки стали одним із ключових зовнішніх чинників, що впливали на формування нової системи міжнародних відносин у Європі. Їхня роль у процесі державного будівництва Чехословаччини визначалася не стільки безпосереднім політичним чи територіальним втручанням, скільки ідеологічним та економічним впливом, який ґрунтувався на принципах, сформульованих Вудро Вільсоном. Центральне місце в американській позиції займала ідея національного самовизначення, яка стала одним із головних орієнтирів під час післявоєнного врегулювання.

На відміну від європейських союзників, США не мали в Європі прямих територіальних інтересів чи колоніальних претензій. Їхня політика була спрямована на швидке відновлення стабільності, відновлення економічних зв'язків та врегулювання фінансових зобов'язань, насамперед питання воєнних боргів. Саме економічний вимір став основою американського підходу до нової Європи, де політичні рішення часто розглядалися крізь призму фінансової доцільності та загальносвітової стабілізації.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Dejmek J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992: vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, 2002. 376 s.

У цьому контексті Чехословаччина розглядалася США як нова держава, створена відповідно до принципу самовизначення народів, але водночас як частина складної післявоєнної системи, що потребувала економічної інтеграції та фінансового врегулювання. Американська позиція не була однозначною: з одного боку, вона сприяла міжнародному визнанню нових кордонів і державних утворень, з іншого залишала значний простір для економічного контролю та впливу через фінансові інструменти.

Важливим елементом американської політики щодо Чехословаччини стала підтримка окремих рішень територіального характеру, які базувалися на принципі історичної та етнічної логіки. Однак ці підходи мали радше загальний, схематичний характер і не завжди враховували складність регіональних реалій. Це створювало для Чехословаччини як можливості для міжнародного визнання, так і потенційні суперечності у прикордонних питаннях.

Паралельно з політичними аспектами США відігравали дедалі важливішу роль у сфері економіки. Американський капітал, фінансові інституції та кредитні механізми поступово ставали одним із ключових чинників післявоєнного відновлення Європи. Для Чехословаччини це означало необхідність включення в глобальні економічні процеси та орієнтацію на залучення зовнішніх ресурсів для модернізації промисловості й розвитку торгівлі, що водночас посилювало її залежність від світової економіки.

Особливе значення мало те, що після внутрішніх політичних змін у США та повернення до ізоляціоністського курсу американська зовнішня політика втратила інтерес до безпосередньої участі в європейських політичних зобов'язаннях. Це означало, що хоча США залишалися провідною економічною силою світу, вони фактично самоусунулися від ролі гаранта політичної безпеки в Європі. Для Чехословаччини це створило ситуацію, за якої питання безпеки та

міжнародних гарантій довелося вирішувати переважно в межах європейської системи союзів.¹⁰⁵

Отже кожна з держав-учасниць цього процесу відіграла специфічну роль, формуючи багатовимірну систему політичних, військових, економічних і культурних зв'язків. Французький вплив був найбільш структурованим і глибоким, особливо у сфері військової організації та стратегічного планування, що сприяло модернізації чехословацької армії та її інтеграції в систему європейської безпеки. Велика Британія, у свою чергу, дотримувалася більш обережного та прагматичного підходу, поєднуючи політичне визнання Чехословаччини з контролем над її внутрішньополітичними процесами та економічними зв'язками. Сполучені Штати Америки впливали переважно опосередковано через ідеологію національного самовизначення та економічні механізми післявоєнного відновлення.

Усі три напрями зовнішнього впливу мали спільну рису вони розглядали Чехословаччину як елемент нового європейського порядку, стабільність якого потребувала підтримки та регулювання. У результаті Чехословаччина змогла закріпити свій міжнародний статус, але водночас залишалася державою, чия внутрішня та зовнішня політика значною мірою формувалася під впливом зовнішніх факторів. Це визначило як її успіхи у міжвоєнний період, так і структурні обмеження її розвитку в довгостроковій перспективі.

4.3. Територіальні суперечності та відносини із сусідніми державами

Як вже зазначалося в попередньому підрозділі, Чехословаччина від початку була тісно пов'язана з Версальською системою міжнародних відносин, від стабільності якої безпосередньо залежало її існування. Збереження післявоєнного порядку стало ключовим пріоритетом її зовнішньої політики, що

---

¹⁰⁵ Нагорняк М. М. Т. Г. Масарик про зовнішню політику держави. *Вісник Рівненського університету*. Сер.: Політологія. 2010. № 4. С. 20-32

зумовило орієнтацію на союз із Францією як головним гарантом цього порядку. У результаті низка сусідніх країн висувала територіальні претензії або прагнула перегляду встановлених кордонів, що перетворило процес міжнародного визнання нової держави на складний і тривалий дипломатичний процес. У цих умовах питання кордонів стало одним із ключових викликів для чехословацької політики.

Особливе місце у зовнішній політиці Чехословаччини займала Німеччина її найбільший і водночас потенційно найнебезпечніший сусід. Відносини з нею мали велике значення для Праги, оскільки вплив Німеччини визначав багато дипломатичних рішень. З одного боку, республіка була зацікавлена в економічній стабільності Німеччини, для розвитку торгівельного партнерства. З іншого політичні зобов'язання перед Францією змушували підтримувати обмеження, встановлені після Першої світової війни. Через це чехословацька політика балансувала між співпрацею та обережністю, намагаючись зберегти власну безпеку, але при цьому не загострювати ситуацію в регіоні.

Ідейні основи цієї політики були закладені Т. Г. Масариком, який у своїй споминах під назвою «Світова революція» підкреслював, що «відносини з німцями в Німеччині, у рейху, є для нас найсерйознішою проблемою. Нашим прагненням має бути врегулювати їх коректно, а з часом і дружньо...». ¹⁰⁶Виходячи з цієї концепції «лояльності та коректності», дипломатія Едварда Бенеша на ранньому етапі спрямовувалася на поступове формування стабільних міждержавних відносин із Берліном.

Водночас уже восени 1919 року чехословацька дипломатія чітко визначила межі такої політики, підкреслюючи, що держава не допустить втрати своєї незалежності або підпорядкування зовнішньому впливу. При цьому

---

¹⁰⁶ Masaryk, Tomáš Garrigue. Světová revoluce V MKP, 1. vyd. Praha, Městská knihovna v Praze, 2013. URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/99/42/89/svetova_revoluce.pdf.

наголошувалося на готовності чинити опір будь-яким спробам відновлення пангерманських ідей у Центральній Європі.

Побоювання можливого відродження ідеї Mitteleuropa, що являє собою об'єднання держав Центральної та Східної Європи під провідною роллю Німеччини. Саме тому Чехословаччина прагнула до консолідації малих держав регіону та послаблення їх залежності від великих центрів сили. Водночас політичні відносини між державами, на відміну від німецько-польських чи німецько-французьких, розвивалися відносно стабільно і набули характеру обмеженої дипломатичної коректності. Симптоматичним проявом такого підходу стало підписання у червні 1920 року, торговельного договору між ЧСР та Веймарською республікою першого подібного документа, укладеного Німеччиною з однією з держав-переможниць¹⁰⁷.

Важливим чинником цієї еволюції стало й те, що Веймарська республіка, на відміну від імперського періоду, не проводила активної політики щодо німецької меншини в Чехословаччині, обмежуючись переважно пасивним спостереженням. Відсутність територіальних змін, закріплена Версальським договором 1919 року, за винятком незначного Глущинського регіону, також зменшила потенціал прямого ревізійного тиску з боку Берліна.¹⁰⁸

Ще одним складним і потенційно небезпечним сусідом для Чехословаччини в міжвоєнний період стала Угорщина. Чесько-угорські відносини в цей період розвивалися в умовах глибокого політичного та ідеологічного протистояння, що безпосередньо було наслідком рішень Паризької мирної конференції.

Уже сам процес інтеграції словацьких земель до складу Чехословаччини продемонстрував глибину протиріч. Навіть демократичний уряд Угорщини на

---

¹⁰⁷ Dejmek J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992: vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, 2002. 376 s.

¹⁰⁸ Treaty of Versailles (Treaty of Peace with Germany), June 28 1919. https://www.foundingdocs.gov.au/resources/transcripts/cth10_doc_1919. (дата звернення: 17.04.2026).

чолі з Міхай Каройї не бажав відмовлятися від контролю над цими територіями. Основною перешкодою для нормалізації відносин стала орієнтація більшості угорської політичної еліти на відновлення історичної Угорщини в межах Святостефанської корони.

Восени 1918 року ситуація загострилася ще більше, адже умови перемир'я фактично дозволяли Будапешту зберігати адміністративний вплив у Словаччині. Вимога Антанти до Угорщини залишити дані території стала лише початком тривалого політичного й військового протистояння. Фактичне включення цього регіону до складу Чехословаччини було забезпечене насамперед активною та результативною дипломатичною діяльністю Едвард Бенеш на міжнародній арені.

Кульмінація конфлікту припала на весну 1919 року, коли в Угорщині встановився комуністичний режим Бели Куна. Його уряд активно прагнув повернути втрачені території, угорська Червона армія вторглася на словацькі землі, зайняла значну їх частину, а в червні 1919 року було проголошено Словацьку радянську республіку. Хоча чехословацькі війська за підтримки союзників поступово відновили контроль над територією, вирішальну роль у врегулюванні конфлікту знову відіграла дипломатія.¹⁰⁹

Формальне визначення кордонів відбулося ще в червні 1919 року, однак остаточно їх закріпив лише Тріанонський мирний договір 4 червня 1920 року. Даний договір став одним із ключових в перерозподілі Центральної Європи, остаточно закріпивши нові кордони Угорщини та суттєво змінивши геополітичну карту регіону. Для Угорщини цей договір означав втрату значної частини історичних територій, включно зі Словаччиною, Трансільванією та іншими прикордонними регіонами, що спричинило формування довготривалої ревізійної політики. У свою чергу, Чехословаччина, яка постала як нова

---

¹⁰⁹ Krlín J. Boj o státní hranice Slovinska od roku 1918 do roku 1920 se zaměřením na slovinsko-rakouské hranice v oblasti Korutan. URL: <https://www.nacr> (дата звернення: 01.05.2026).

національна держава, сприймала ці рішення як міжнародно-правове закріплення власної територіальної цілісності та гарантію стабільності.¹¹⁰

Отже результати Тріановського договору не змогли вдовольнити угорське політичне середовище, в якому активно почала формуватися стратегія яка отримала назву політика ревізії. Головне значення якої було прагнення до перегляду повоєного територіального устрою та відновлення історичних кордонів Угорщини. Ця концепція мала не лише політичний, але й ідеологічний характер, оскільки спиралася на уявлення про історичну єдність угорських земель та особливу державницьку місію Угорщини в регіоні. Ревізіонізм став центральним елементом зовнішньої політики міжвоєнної Угорщини та визначав її ставлення не лише до Чехословаччини, але й до всіх сусідніх держав,

Однією з ключових постатей у формуванні цієї політики був граф Пал Телекі, який відігравав провідну роль як у науково-аналітичній, так і в політичній площині. Ще до остаточного завершення війни він активно долучився до підготовки матеріалів, які мали бути представлені на Паризькій мирній конференції. Під його керівництвом створювалися детальні картографічні та статистичні дослідження, що мали на меті довести необхідність збереження територіальної цілісності Угорщини. Особлива увага приділялася етнічному складу населення спірних регіонів, економічному значенню територій та історичним аргументам на користь угорської позиції. Ці матеріали стали важливим інструментом угорської дипломатії, хоча їх вплив на остаточні рішення великої політики був обмеженим.

Важливим елементом чехословацько-угорських відносин у цей період стала також інформаційна боротьба. Обидві сторони активно використовували пресу та пропаганду для формування міжнародної думки. Угорщина намагалася представити себе як жертву несправедливого мирного устрою, тоді як

---

¹¹⁰ Treaty of Trianon (Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Hungary), June 4, 1920. URL: <https://www.dipublico.org/100759/treaty-of-trianon-treaty-of-peace-between-the-allied-and-associated-powers-and-hungary> (дата звернення: 15.04.2026).

Чехословаччина підкреслювала легітимність своїх кордонів та небезпеку угорського ревізіонізму. Водночас активно також просувалася ідея проведення плебісцитів у спірних регіонах, зокрема в Словаччині, Трансільванії та Банаті, що мало б дозволити переглянути кордони на основі принципу самовизначення народів.¹¹¹

Попри це, вже з 1920 року почали з'являтися перші спроби встановлення неофіційних дипломатичних контактів між Будапештом і Прагою. Їхній розвиток був зумовлений як політичною необхідністю уникнення повної ізоляції Угорщини, так і економічними інтересами обох сторін. Поступово формувалися канали комунікації через дипломатичні представництва у третіх країнах, зокрема у Відні, де відбувалися неформальні зустрічі та обміни інформацією. У серпні 1920 року було встановлено офіційні дипломатичні відносини, що стало важливим кроком у формалізації двосторонніх контактів, хоча воно не усунуло фундаментальних суперечностей між державами.

Ще одним важливим сусідом Чехословаччини на її північно-східному кордоні стала відновлена Польська держава. Чехословацько-польські відносини на етапі формування обох держав відзначалися значною напругою та суперечливістю, яка виходила за межі суто локальних територіальних суперечок. Уже під час Першої світової війни, у взаємодії між еміграційними політичними центрами, стало очевидним, що стратегічні інтереси майбутніх держав істотно не збігаються. Чехословацьке керівництво орієнтувалося на модель регіональної стабільності та співпраці в Центральній Європі, тоді як провідні польські діячі прагнули створення сильної держави з розширеними геополітичними амбіціями. Конфлікт навколо Тешинської Сілезії та невеликих територій на півночі Словаччини став одним із визначальних факторів у формуванні чехословацько-польських відносин. Початково існувала можливість мирного врегулювання, закріплена домовленістю від 5 листопада 1918 року, однак вона не влаштувала

---

¹¹¹ Dejmeck J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992: vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, 2002. 376 s.

Чехословаччину. Подальші переговори в Празі в грудні того ж року завершилися без результату.

Тешинська Сілезія загалом була одним із найбільш напружених регіонів Центральної Європи, де перетнулися різні національні інтереси, економічні ресурси та політичні амбіції. Важливу роль відігравала її промислова база, значні поклади вугілля та стратегічна Кошицько-Богумінська залізниця, що поєднувала чеські землі зі Словаччиною. Усе це підвищувало її значення та робило предметом суперечок. Найбільшу частку населення становили поляки, суттєву німці, тоді як чехи залишалися меншістю, але мали локальні осередки впливу. Окрему групу становили шльонзаки, які не мали чіткої національної самоідентифікації.

Після розпаду імперії у 1918 році територія стала предметом спору між Польщею та Чехословаччиною. Обидві держави обґрунтовували свої претензії історичними правами, національним складом населення та принципом самовизначення. Для Чехословаччини ключовим був економічний аспект контроль над вугільним басейном і залізницею, необхідними для функціонування промисловості та зв'язку зі Словаччиною. Польща, у свою чергу, розглядала регіон як важливий ресурсний і стратегічний елемент своєї регіональної політики у Східній Європі.

Кульмінацією цього процесу стала Семиденна війна, яка тривала з 23 по 30 січня 1919 року і стала першим збройним зіткненням між Чехословаччиною та Польщею. Чехословацькі війська розпочали наступ із метою встановлення контролю над вже згаданими стратегічними об'єктами регіону, насамперед вугільними шахтами та залізницею. Польська сторона сприйняла ці дії як агресію та негайно організувала оборону. Бойові дії розгорталися вздовж майбутньої лінії кордону і мали досить інтенсивний характер, хоча й були обмежені у масштабі. Чехословацькі сили мали кращу організацію та підготовку, однак

польські підрозділи чинили запеклий опір, особливо в районі Скоцова, де відбулися найбільш значні сутички.¹¹²

Важливу роль у стримуванні конфлікту відіграли представники держав Антанти, які перебували в регіоні та намагалися запобігти його переростанню у повномасштабну війну. Усвідомлення міжнародних наслідків змусило обидві сторони поступово знизити інтенсивність бойових дій. 30 січня 1919 року було укладено перемир'я, яке закріпило тимчасову лінію розмежування та фактично заморозило конфлікт.

Наслідки Семиденної війни виявилися значно глибшими, ніж можна було очікувати від короткого збройного зіткнення. По-перше, тешинське питання набуло міжнародного характеру і було передано на розгляд Паризької мирної конференції. По-друге, війна посилила взаємну недовіру між Польщею та Чехословаччиною, що ускладнило подальші дипломатичні контакти. І загалом конфлікт наочно показав стратегічне й економічне значення регіону, через що пошук компромісу став ще більш проблематичним.

Протягом наступних двох років питання Тешинської Сілезії обговорювалося на міжнародному рівні з участю держав Антанти. На розгляд висувалися різні сценарії його врегулювання від проведення плебісциту до поділу території або зовнішнього арбітражу, однак жоден із них не знаходив підтримки одночасно в обох сторін. Чехословаччина наполягала на збереженні стратегічно важливого промислового регіону та залізничного сполучення, тоді як Польща апелювала до етнічного складу населення та принципу самовизначення. У складній внутрішньополітичній ситуації в Польщі чехословацька дипломатія змогла використати момент для просування власних інтересів, Е. Бенеш домогся включення вигідного для Праги варіанту поділу регіону до умов західної допомоги Варшаві. У результаті на конференції у Спі в липні 1920 року польська сторона, зокрема прем'єр В. Грабський, погодилася з

---

¹¹² Sedmidenní válka - Těšínsko, leden 1919 . URL: <https://ps.mppraha.info/rubriky/historie/sedmidenni-valka-tesinsko-leden-191> ⁹ (дата звернення: 05.06.2026).

союзницьким арбітражним рішенням, хоча сам механізм його ухвалення викликав у Польщі значне невдоволення. Чехословаччина отримала основні промислові райони, включно з вугільним басейном, металургією та ключовими транспортними шляхами, тоді як Польщі відійшли території з переважно польським населенням.

Для Чехословаччини це стало важливим стратегічним здобутком, що забезпечив контроль над критичною економічною базою. Водночас у Польщі рішення сприйняли як несправедливе, що посилювало недовіру до міжнародних союзників і до самої Чехословаччини. У підсумку тешинське питання залишило тривалий слід у двосторонніх відносинах і стало одним із факторів напруженості в міжвоєнній Центральній Європі.¹¹³

Відносини між Чехословаччиною та Австрією пройшли складну еволюцію від розпаду спільної держави до поступового формування нової системи міждержавної. Після краху Австро-Угорщини обидві країни опинилися в умовах політичної невизначеності, коли питання кордонів і міжнародного визнання ще не були остаточно врегульовані. У перші місяці після проголошення Чехословаччини відносини з Віднем мали виразно негативний характер. Австрійський уряд, орієнтований на ідею німецького об'єднання, розглядав нову державу як тимчасове утворення і підтримував прагнення німецького населення в прикордонних регіонах Чехії до приєднання до Німецької Австрії. У відповідь Прага рішуче виступила проти будь-яких спроб територіального перегляду, розглядаючи німецькі області Богемії як невід'ємну частину історичних земель Чехії. Це спричинило політичну напругу та короткочасні кризові ситуації на прикордонних територіях.

На далі ключовими стали питання суверенітету та міжнародного визнання кордонів. Прага швидко встановила контроль над спірними територіями, тоді як

---

¹¹³ Dejmeck J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992: vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, 2002. 376 s.

Австрія намагалася вирішити ситуацію через міжнародні інституції, зокрема Паризьку мирну конференцію.¹¹⁴

Остаточне врегулювання відбулося після підписання вже згаданого Сен-Жерменського мирного договору, яким Австрія офіційно визнала незалежність Чехословаччини та відмовилася від будь-яких територіальних претензій. Це юридично завершило післявоєнний конфлікт і визначило нові рамки існування обох держав у системі міжнародних відносин.¹¹⁵

Після 1919 року відносини між державами поступово нормалізувалися і перейшли до більш стабільної та конструктивної взаємодії. Економічна нестабільність Австрії та її залежність від зовнішньої допомоги змусили Відень шукати стабільних відносин із сусідами, зокрема з Чехословаччиною. У 1920 році були зроблені перші кроки до політичного зближення, що проявилось у взаємних контактах урядів і спробах координації позицій у питаннях регіональної безпеки, зокрема щодо Угорщини та монархічного реваншизму.

Отже, зовнішня політика Чехословаччини в перші повоєнні роки мала виразно оборонно-стабілізаційний характер і була спрямована на збереження Версальської системи як основи її державного існування. У складному геополітичному середовищі, де сусідні держави часто висували територіальні претензії або демонстрували ревізійні настрої, Чехословаччина діяла активно й прагматично, поєднуючи дипломатію з союзницькою політикою.

У відносинах із Німеччиною переважала обережна співпраця, з Угорщиною жорсткий захист територіального статус-кво, а з Польщею поєднання конфліктності та дипломатичного врегулювання. З Австрією поступово сформувалися прагматичні відносини після початкової напруги.

---

¹¹⁴ Dejmek J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, 1918 až 1992: vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, 2002. 376 s.

¹¹⁵ Treaty between the Principal Allied and Associated Powers and Czechoslovakia, signed at Saint-Germain-en-Laye, September 10, 1919. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/> (дата звернення: 21.04.2026).

У підсумку Чехословаччина виступила не лише як держава, що захищала власні інтереси, а й як активний учасник формування регіонального балансу сил. Така політика забезпечила їй відносну стабільність і закріпила роль одного з ключових чинників безпеки в Центрально-Східній Європі міжвоєнного періоду.

4.4 Роль Чехословаччини у створенні Малої Антанти

Формування Малої Антанти було тривалим і поступовим процесом, який виник у складних умовах після Першої світової війни. Нові держави Чехословаччина, Румунія та Королівство сербів, хорватів та словенців, отримали незалежність, однак одразу опинилися в ситуації нестабільності, взаємних територіальних суперечок і загрози ревізіонізму з боку насамперед Угорщини.

У цих умовах Чехословаччина зайняла особливе місце. Її роль у формуванні майбутнього союзу була визначальною, оскільки вона не лише брала участь у процесі зближення, а фактично стала його головним ініціатором. Причини цього були як зовнішньополітичні, так і внутрішнього характеру. Республіка опинилася в географічно складному становищі між потенційно ворожими сусідніми країнами, що змушувало її шукати додаткові гарантії безпеки, оскільки опора лише на підтримку Франції або інших великих держав не виглядала достатньо надійною.

Вирішальне значення у формуванні передумов цього союзу мав 1920 рік, який став моментом юридичного закріплення післявоєнного порядку та одночасно початком його практичного випробування. Тріанонський мирний договір остаточно визначив територіальні втрати Угорщини, але водночас спричинив її політичну радикалізацію. Угорщина вже на Паризькій мирній конференції у лютому 1920 року офіційно заявила протест проти умов договору, що чітко продемонструвало її ревізіоністський курс. Для Чехословаччини, Румунії та Югославії це означало появу довгострокової загрози, оскільки саме

вони отримали частину колишніх угорських територій і стали головними об'єктами потенційних територіальних претензій.¹¹⁶

У цих умовах почала формуватися дипломатична координація між новими державами. Уже в 1920 році вони почали узгоджувати свої позиції щодо Угорщини, виступаючи фактично єдиним фронтом у міжнародних дискусіях. Оборонний союз між Чехословацькою Республікою та Королівством сербів, хорватів і словенців, укладений 14 серпня 1920 р. у Белграді, є одним із ключових міжнародно-правових актів раннього міжвоєнного періоду, який започаткував формування системи Малої Антанти та став важливим елементом післявоєнної безпеки в Центрально-Східній Європі.

Зміст договору був побудований на принципі колективної оборони. Відповідно до статті 1, у разі неспровокованого нападу Угорщини на одну зі сторін інша держава зобов'язувалася надати військову допомогу, що фактично створювало механізм взаємних гарантій безпеки. Стаття 2 передбачала, що конкретні заходи військової співпраці мають визначатися компетентними військово-технічними органами обох держав у спеціальному порядку, що свідчило про поступову інституціоналізацію оборонного союзу. Стаття 3 встановлювала обмеження зовнішньополітичної автономії сторін, забороняючи укладення союзів із третіми державами без попереднього взаємного повідомлення, чим забезпечувалася координація дипломатичних дій. Стаття 4 визначала тимчасовий характер договору (два роки з можливістю продовження або денонсації), що відображало його адаптивність до нестабільної міжнародної ситуації. Згідно зі статтею 5, договір підлягав повідомленню Ліги Націй, що надавало йому міжнародну легітимність у межах післяверсальської системи безпеки. Стаття 6 регламентувала ратифікацію та обмін ратифікаційними грамотами в Белграді.

---

¹¹⁶ Ferencuhová B. Malá dohoda 1919–1938: její hospodářské, politické a vojenské komponenty. Praha, 2000. 320 s.

Для Чехословаччини цей договір мав стратегічне значення одразу в кількох вимірах. Адже, він забезпечував реальні гарантії безпеки новоутвореної держави в умовах високої військово-політичної невизначеності та потенційної загрози з боку Угорщини, яка не приймала нових кордонів. Окрім цього союз сприяв зміцненню міжнародної позиції Чехословаччини як одного з гарантів післявоєнного порядку у регіоні та підвищував її дипломатичну вагу в системі Ліги Націй. Також Белградський договір став першою ланкою у формуванні ширшого оборонного блоку Малої Антанти, до якої згодом приєдналася Румунія, що перетворило його на багатосторонній інструмент стримування ревізіоністських претензій Угорщини.¹¹⁷

Водночас важливим фактором була загальна нестабільність міжнародної системи. Польсько-радянська війна створила додаткову напругу в регіоні та показала, що новий післявоєнний порядок ще не є стабільним. Хоча Чехословаччина і Королівство сербів, хорватів і словенців займали нейтральну позицію, а Румунія обмежувала свою участь, сам конфлікт продемонстрував, що регіональні держави можуть опинитися втягнутими у ширші геополітичні протистояння. Це ще більше посилювало усвідомлення необхідності створення власної системи безпеки.

Не менш важливим було те, що Франція, яка після війни відігравала провідну роль у Версальській системі, не змогла забезпечити стабільну та довгострокову стратегію щодо Центральної Європи. Ідеї створення ширшої дунайської федерації, які певний час обговорювалися в дипломатичних колах, не отримали практичного розвитку. Відставка Моріса Палеолога у вересні 1920 року фактично означала крах французьких планів регіональної реорганізації. У результаті малі держави змушені були самостійно формувати систему колективної безпеки.

---

¹¹⁷ DEFENCE ALLIANCE TREATY BETWEEN THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES AND THE REPUBLIC OF CZECHOSLOVAKIA, Belgrade, 14 August 1920. URL: https://www.rastko.rs/istorija/diplomatija/ma_e.html (дата звернення 18.05.2026)

У цьому процесі Чехословаччина зайняла провідну позицію. Вона з самого початку розглядала Угорщину як головну загрозу своїй територіальній цілісності, а гарантії Франції як недостатні. Саме тому празька дипломатія під керівництвом Едварда Бенеша почала активно просувати ідею регіонального союзу, який би базувався на взаємній підтримці нових держав-наступниць колишньої монархії. Чехословаччина виступала не лише ініціатором, але й організаційним центром цього процесу, координуючи контакти з Румунією та Королівством сербів, хорватів і словенців.¹¹⁸

У 1921 році передумови, закладені у 1920 році, перейшли у фазу практичного зміцнення союзу. Важливим каталізатором стали реставраційні спроби колишнього імператора Карла Габсбурга, який навесні 1921 року намагався повернутися до влади в Угорщині. Ця подія викликала різку реакцію Чехословаччини, Королівства сербів, хорватів і словенців та Румунії, які вперше діяли настільки узгоджено, застосовуючи одночасно дипломатичний і військовий тиск на Будапешт.

Реакція на спробу реставрації Габсбургів включала спільні демарші, ультимативні ноти та погрози припинення дипломатичних відносин, що змусило угорську владу відмовитися від підтримки Карла. У результаті цей інцидент не лише ліквідував загрозу монархічної реставрації, але й значно зміцнив довіру між державами регіону. Саме після цих подій співпраця перейшла на якісно новий рівень і почала оформлюватися у вигляді системи союзницьких договорів.¹¹⁹

Вже 23 квітня 1921 року було підписано чехословацько-румунський союзницький договір, який закріпив взаємні зобов'язання щодо підтримки територіального статусу, встановленого Тріанонським договором. Постанова чехословацького уряду вводила конвенцію у тимчасове застосування на підставі внутрішнього законодавства, зокрема це закони № 637/1919 та № 349/1921, що

---

¹¹⁸ Ferenčuhová B. Malá dohoda 1919–1938: její hospodářské, politické a vojenské komponenty. Praha, 2000. 320 s.

¹¹⁹ Там само.

в першу чергу свідчить про її інтеграцію у правову систему держави та практичну реалізацію міжнародних зобов'язань.

Конвенція 1921 р. мала комплексний характер і охоплювала широкий спектр економічних та правових відносин між сторонами. Ключовими положеннями були принцип режиму найбільшого сприяння у торгівлі, про що зазначалось у статтях 1-2, взаємне усунення дискримінаційних митних тарифів, гарантування свободи транзиту товарів і транспортних засобів, у статті 6. Надалі у статтях 7-8 описувалась поступова лібералізація торговельних обмежень у післявоєнних умовах. Важливе значення мали також положення про рівність внутрішнього оподаткування, свободу підприємницької діяльності та діяльності торговельних компаній, а також взаємні права комерційних агентів і представників.

Окремо слід підкреслити, що конвенція виходила за межі суто економічної угоди, оскільки включала елементи політичної та інституційної координації. Зокрема, у статті 5 передбачалось узгодження тарифної політики на транспорті, розвиток транзитних коридорів, уніфікацію митних процедур та створення сприятливих умов для прикордонного співробітництва. Це мало безпосередній вплив на формування економічної взаємозалежності між Чехословаччиною та Румунією.

У контексті розбудови державних інститутів Чехословаччини ця конвенція відображає прагнення нової держави до стабілізації зовнішньоекономічних зв'язків. До середини 1921 року вже сформувався трикутник Чехословаччина, Румунія та Королівство сербів, хорватів і словенців, який фактично і становив ядро майбутньої Малої Антанти.¹²⁰

Таким чином, Мала Антанта стала важливим елементом післявоєнної системи безпеки в Центрально-Східній Європі. Нові держави Чехословаччина, Румунія та Королівство сербів, хорватів і словенців опинилися перед спільними

---

¹²⁰ ч. 402/1921 Sb. Nařízení vlády republiky Československé, jímž se uvádí v prozatímní platnost obchodní úmluva mezi republikou Československou a královstvím Rumunským. Sbírka zákonů a nařízení, 1921. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1921-402> (дата звернення 04.05.2026)

викликами, а саме територіальними суперечками, внутрішньою нестабільністю та загрозою угорського ревізіонізму, що й зумовило їхнє зближення.

Вирішальну роль у цьому процесі відіграла Чехословаччина, яка виступила не лише учасником, а й фактичним ініціатором створення регіональної системи безпеки. Її дипломатія, зокрема під керівництвом Едварда Бенеша, була спрямована на формування механізму взаємних гарантій, оскільки опора лише на підтримку великих держав, насамперед Франції, не могла повністю забезпечити її безпеку.

Поступове оформлення союзу розпочалося з оборонного договору 1920 року між Чехословаччиною та Королівством сербів, хорватів і словенців, який заклав принцип колективної оборони та дипломатичної координації. Подальше приєднання Румунії, а також спільна реакція держав на спроби реставрації Габсбургів у 1921 році підтвердили ефективність цієї співпраці та сприяли переходу від ситуативної взаємодії до стабільної системи союзницьких відносин.

Важливим чинником формування Малої Антанти була також загальна нестабільність післявоєнної Європи та відсутність сталої системи регіональної безпеки. У цих умовах нові держави були змушені самостійно вибудовувати механізми колективного захисту, що поєднували політичну, дипломатичну та економічну координацію. У висновку цей союз можна розглядати як ранній приклад регіональної колективної безпеки, що виникла як відповідь на виклики міжвоєнного періоду.

ВИСНОВКИ

Розбудова державних інститутів Чехословаччини у перші повоєні роки стала наслідком поєднання внутрішніх національно-політичних процесів і глибоких змін міжнародного порядку після завершення Першої світової війни. Цей період став визначальним для становлення нової держави, оскільки саме тоді були закладені основи її політичної системи, правового устрою, соціально-економічного розвитку та зовнішньополітичної орієнтації.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема становлення Чехословацької Республіки посідає важливе місце в українській та зарубіжній історіографії. Дослідники приділяють значну увагу питанням формування чехословацької державності, діяльності національно-визвольного руху, ролі політичних лідерів, створенню органів влади та особливостям внутрішнього і зовнішнього розвитку республіки.

Джерельна база є достатньо широкою та різноманітною. Вона включає нормативно-правові акти, міжнародні договори, документи державних установ, праці політичних діячів, мемуарну літературу та статистичні матеріали. Особливу цінність становлять законодавчі акти перших років існування держави та міжнародно-правові документи, які дають змогу простежити процес формування державних інститутів, їх правове оформлення та інтеграцію Чехословаччини до нової системи міжнародних відносин.

Утворення Чехословацької держави стало закономірним наслідком тривалого розвитку чеського та словацького національних рухів упродовж ХІХ початку ХХ ст., а також глибоких політичних змін, спричинених Першою світовою війною та розпадом Австро-Угорської монархії. Вирішальне значення у досягненні незалежності мала діяльність Томаша Гарріга Масарика, Едварда Бенеша та Мілана Растислава Штефаніка, які забезпечили міжнародне визнання чехословацького питання, сформували закордонний політичний центр та заручилися підтримкою держав Антанти. Важливим ідеологічним підґрунтям

нової держави стала концепція чехословакізму, що сприяла легітимації об'єднання чехів і словаків у межах єдиної держави та зміцненню її міжнародних позицій, хоча в подальшому вона виявила й певні внутрішні суперечності.

Формування державних інститутів відбувалося поступово та спиралося на створення власної нормативно-правової бази. Важливим кроком став рецепційний закон від 28 жовтня 1918 року, який юридично закріпив створення незалежної держави та забезпечив безперервність функціонування органів влади шляхом тимчасового збереження чинного законодавства Австро-Угорщини. Подальший розвиток державного механізму був пов'язаний із прийняттям Тимчасової конституції 1918 року, яка визначила основні засади організації влади в перехідний період, закріпила діяльність Революційних національних зборів та створила правові передумови для функціонування вищих державних органів.

Завершальним етапом інституційного оформлення Чехословацької Республіки стало ухвалення Конституційної хартії 1920 року. Вона не лише закріпила парламентську форму правління, принцип народного суверенітету та поділ влади, а й чітко визначила компетенцію законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Конституція створила двопалатний парламент, встановила порядок діяльності уряду та президента республіки, а також гарантувала широкий спектр громадянських прав і свобод. Окреме значення мало закріплення прав національних меншин, що відповідало міжнародним зобов'язанням Чехословаччини та її демократичному характеру. Попри це, на практиці система державного управління зберігала високий рівень централізації, особливо щодо Словаччини та Підкарпатської Русі.

Дослідження внутрішніх чинників розвитку державних інститутів показало, що важливу роль у функціонуванні Чехословаччини відігравала сформована в перші роки незалежності багатопартійна політична система. Політичні партії стали одним із головних елементів державного механізму та значною мірою визначали характер політичного життя країни. Провідні позиції

займали соціал-демократи, аграрії, національні соціалісти, народники та національні демократи, тоді як значний вплив на політичні процеси також мали партії національних меншин. Одночасно одним із найскладніших викликів для держави залишалося національне питання. Багатонаціональний склад населення, наявність значних німецьких, угорських, польських та українських громад, а також обмежений рівень автономії Словаччини й Підкарпатської Русі створювали передумови для постійної політичної напруженості та ускладнювали процес внутрішньої консолідації держави.

Не менш важливими були соціально-економічні чинники розвитку державних інститутів. Післявоєнна економічна криза, інфляція, безробіття, продовольчий дефіцит і руйнування традиційних господарських зв'язків вимагали активного втручання держави в економічні процеси. Уряд реалізував комплекс реформ, спрямованих на стабілізацію ситуації та модернізацію країни. Запровадження восьмигодинного робочого дня, системи соціального страхування та допомоги безробітним заклало основи соціальної політики Чехословаччини. Аграрна реформа сприяла перерозподілу земельної власності та зміцненню соціальної бази держави серед селянства, а грошова реформа Алоїза Рашина забезпечила створення національної валюти та фінансову стабілізацію.

Аналіз зовнішніх чинників засвідчив, що процес становлення Чехословаччини значною мірою визначався міжнародною ситуацією та рішеннями держав-переможниць у Першій світовій війні. Паризька мирна конференція стала ключовим етапом міжнародно-правового оформлення чехословацької державності, визначення її кордонів та закріплення місця держави у Версальській системі міжнародних відносин. Водночас міжнародне визнання Чехословаччини стало результатом не лише внутрішнього національного руху, а й підтримки Франції, Великої Британії та США. Особливо важливу роль відігравала Франція, яка розглядала Чехословаччину як один із головних елементів системи безпеки в Центральній Європі. Однак складне геополітичне становище, територіальні суперечки із сусідніми державами та

ревізійністська політика Угорщини вимагали від Праги активної зовнішньополітичної діяльності.

Важливим результатом цієї політики стало формування Малої Антанти, у створенні якої Чехословаччина відіграла провідну роль. Під керівництвом Едварда Бенеша чехословацька дипломатія виступила ініціатором регіональної співпраці з Румунією та Королівством сербів, хорватів та словенців, спрямованої на захист післявоєнного територіального устрою та стримування угорського ревізійнізму. Створення Малої Антанти стало важливим кроком у формуванні системи колективної безпеки в Центрально-Східній Європі та суттєво зміцнило міжнародні позиції Чехословаччини.

Таким чином, становлення Чехословаччини було складним і багаторівневим процесом, у якому поєднувалися внутрішні завдання державного будівництва та потужний вплив міжнародного середовища. Нова держава змогла досягти міжнародного визнання, сформувати ефективну систему державних інститутів і посісти важливе місце у політичній структурі Центрально-Східної Європи. Водночас залежність від зовнішньополітичної підтримки великих держав, багатонаціональний склад населення та постійний ревізійністський тиск сусідніх країн створили низку внутрішніх і зовнішніх суперечностей, які значною мірою визначили подальший розвиток Чехословаччини у міжвоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДЖЕРЕЛА:

1. Defence alliance treaty between the kingdom of Serbs, Croats and Slovenes AND the republic of Czechoslovakia, Belgrade, 14 August 1920. URL: https://www.rastko.rs/istorija/diplomatija/ma_e.html (дата звернення 18.05.2026)
2. Masaryk T. G. Independent Bohemia. 1915. URL: https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/1451/Masaryk_Bohemia (дата звернення: 14.03.2026).
3. Masaryk T. G. Světová revoluce. Praha: Městská knihovna v Praze, 2013. URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/99/42/89/svetova_revoluce.pdf (дата звернення: 14.03.2026).
4. Rašín A. Můj finanční plán. Praha, 1920. URL: <http://knihovna.vse.cz/zlatyfond/html/zf0014.htm> (дата звернення 29.04.2026)
5. Treaty between the Principal Allied and Associated Powers and Czechoslovakia, signed at Saint-Germain-en-Laye, September 10, 1919. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13> (дата звернення: 21.04.2026).
6. Treaty of Trianon (Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Hungary), June 4, 1920. URL: <https://www.dipublico.org/100759/treaty-of-trianon-treaty-of-peace-between-the-allied-and-associated-powers-and-hungary> (дата звернення: 15.04.2026).
7. Treaty of Versailles (Treaty of Peace with Germany), June 28, 1919. URL: https://www.foundingdocs.gov.au/resources/transcripts/cth10_doc_1919 (дата звернення: 17.04.2026).
8. Washingtonská deklarace, 18. října 1918. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. URL: <https://www.mzv.cz> (дата звернення: 15.04.2026).

9. Zákon 1/1919 Sb. Nařízení o stanovení nejvyšších cen rafinovaného a denaturovaného lihu, tuzemského rumu, výčepní kořalky, jakož i surového sirupu. URL:http://data.atlascloud.cz/LCR/Rejstrik/Sb/public/1919/sb001-1919/1_1919/1_1919.pdf (дата звернення: 15.04.2026).
10. Zákon 9/1919 Sb. Nařízení, kterým se stanoví nejvyšší ceny vepřů a vepřového masa. URL: http://data.atlascloud.cz/LCR/Rejstrik/Sb/public/1919/sb002-1919/9_1919/9_1919.pdf (дата звернення: 15.04.2026).
11. Zákon č. 11/1918 Sb. Zákon o zřízení samostatného státu československého. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1918-11> (дата звернення: 17.03.2026).
12. Zákon č. 17/1919 Sb. Nařízení o zřízení Československé komise sladové. Sbírka zákonů a nařízení státu československého. URL: <http://data.atlascloud.cz/LCR/Rejstrik/Sb/public/1919/sb005-1919/> (дата звернення: 15.04.2026).
13. Zákon 21/1919 Sb. Nařízení o všeobecné úpravě spotřeby obilí a mlýnských výrobků, kterým se mění resp. URL: <http://data.atlascloud.cz/LCR/Rejstrik/Sb/public/1919/sb005> (дата звернення: 15.04.2026).
14. Zákon č. 32/1918 Sb. o obstavení velkostatků. URL: <https://atlasgroup.cz/historicke-predpisy/#1918-32> (дата звернення: 21.04.2026).
15. Zákon č. 37/1918 Sb. Zákon o prozatímní ústavě (o Národním shromáždění). URL: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1918.html (дата звернення: 17.03.2026).
16. Zákon č. 44/1918 Sb. Nařízení ministra průmyslu, obchodu a živností o ho spodaření vlnou, bavlnou, lnem, konopím, jutou a jinými rostlinnými vlákny, přízemí a tovary z nich vyrobenými. URL: <http://data.atlascloud.cz/LCR/Rejstrik/Sb/public/1918/sb007> (дата звернення: 15.04.2026).

17. Zákon č. 46/1918 Sb. Nařízení ministra průmyslu, obchodu a živností o zhospořádání železa. Sbírka zákonů a nařízení státu československého. URL: <http://data.atlascloud.cz/LCR/Rejstrik/Sb/public/1918/sb007> (дата звернення: 15.04.2026).
18. Zákon č. 63/1919 Sb. o podpoře nezaměstnaných. URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw> (дата звернення: 21.04.2026).
19. Zákon č. 81/1920 Sb. přidělový zákon. URL: <https://atlasgroup.cz/historicke-predpisy/#1920-81> (дата звернення: 22.04.2026).
20. Zákon č. 91/1918 Sb. o osmihodinové pracovní době. URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw> (дата звернення: 22.04.2026).
21. Zákon č. 187/1919 Sb. o oběhu a správě platidel v československém státě. URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=187&r=1919> (дата звернення: 22.04.2026).
22. Zákon č. 215/1919 Sb. o zabrání velkého pozemkového majetku. URL: <https://atlasgroup.cz/historicke-predpisy/#1919-215> (дата звернення: 20.04.2026).
23. Zákon č. 268/1919 Sb., jímž se mění předpisy zákona o nemocenském pojištění. URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw> (дата звернення: 21.04.2026).
24. Zákon č. 329/1920 Sb. náhradový zákon. URL: <https://atlasgroup.cz/historicke-predpisy/#1920-329> (дата звернення: 22.04.2026).
25. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html (дата звернення: 20.04.2026).
26. Nařízení vlády č. 402/1921 Sb., jímž se uvádí v prozatímní platnost obchodní úmluva mezi republikou Československou a královstvím Rumunským. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1921-402> (дата звернення: 04.05.2026).

ЛІТЕРАТУРА:

27. Бердар Я. Словацьке питання на Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр. *Травневі студії 2021: історія, міжнародні відносини, філософія*. Ужгород, Ужгородський національний університет, 2021. С. 318-325.
28. Бердар Я. Словацьке питання під час Великої війни: автономія чи чехословакізм? *Історичний часопис з богемістики і словакистики*. 2019. Вип. 9. С. 21-34.
29. Боровець І. Піттсбурзька чесько-словацька декларація 1918 року: політичні та історіографічні інтерпретації. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 213-230.
30. Ведь В. В. Політико-правове становище Закарпаття у складі Чехословацької республіки (1919 березень 1939 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Історія. Ужгород, 2002. № 7. С. 54-58.
31. Вегеш М., Токар М. Особливості формування і тенденції розвитку політичної еліти Закарпаття. *У: Українська еліта у другій половині ХІХ - на початку ХХІ століття*. Львів, 2023. С. 495-520.
32. Віднянський С. В. Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Історія. 2011. Вип. 27. С. 61-68.
33. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Захисник малих народів у новій Європі Томаш Гарріг Масарик. *У: Об'єднана Європа: від мрії до реальності*. Київ, 2009. С. 41-70.
34. Кірсенко М. В. Словацька політика в Першій світовій війні. *Наукові записки НаУКМА*. Історичні науки. 2016. Т. 182. С. 1-10
35. Кравчук О. М. Чехословацька політика щодо судетських німців в оцінці Т. Г. Масарика (1918-1935 рр.). *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського*. Сер.: Історія. 2009. Вип. 16. С. 170-172.

36. Нагорняк М. М. Т. Г. Масарик про зовнішню політику держави. *Вісник Рівненського університету*. Сер.: Політологія. 2010. № 4. С. 20-32.
37. Нагорняк М. Формування Т. Г. Масариком засад зовнішньої політики Чехословацької республіки. *Панорама політичних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. 2010. № 4. С. 5-13.
38. Піковська Т. В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки 1918- 1938 рр. Вінниця, Нова Книга, 2020. 168 с.
39. Постоловський Р. М. Національно-демократичні основи проголошення Чехословаччини 28 жовтня 1918 року. *Наукові праці Кам'янець-Подільського НУ ім. І. Огієнка*. 2013. Т. 23. С. 238-248.
40. Перша Чехословацька республіка: від проєкту до реалізації. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/12/22/148828/> (дата звернення: 25.04.2026).
41. Савчук Г. Концепт «гуманної демократії» Томаша Масарика. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2015. № 26. С. 112-114.
42. Савчук Г. В. Особливості Конституції Першої Чехословацької республіки. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*. Дніпро, 2015. С. 98-100.
43. Тихоненко А. В. Конституція Чехословацької Республіки 1920 року. *Соціологія права*. 2021. № 1 (49). С. 30-35.
44. Федорчак Т. П. Становлення і політичний розвиток Першої республіки в Чехословаччині. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 861. С. 1-9.
45. Шніцер І. Мартинська декларація 1918 р. та її місце і роль в історії словацького народу. Ужгород, 2014. С. 30-37.

46. Шніцер І. О. Історик Іван Гранчак про утворення Чехословацької республіки 1918 року. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Історія. 2017. Вип. 2 (37). С. 24-29.
47. Benko J. Štát a jeho ľud. In: *Od osmičky k osmičke*. Bratislava, 2009. S. 17-31.
48. Čaplovič M., Petruf P. French Military Mission in Czechoslovakia 1919-1938. *Vojenská história*. 2001. Roč. 5, č. 4. S. 85-102.
49. Deyl Z. Sociální vývoj Československa 1918-1938. Praha: Academia, 1985. 221 s.
50. Dejmek J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století. Praha, 2002. 384 s.
50. Ferenčuhová B. Malá dohoda 1919-1938. Praha, 2000. 297 s.
51. Hálek J. Koncept Maffie jako státotvorné komponenty. *Studia historica Brunensia*. 2017. Vol. 64. S. 23-43.
52. Krlín J. Boj o státní hranice Slovinska 1918-1920. URL: <https://www.nacr> (дата звернення: 01.05.2026).
53. Krákora P. Menšinové politické strany v Československu 1918-1938. *Civilia*. 2011. S. 57-67.
54. Kuklík J. Příběh československé ústavy 1920. Praha, 2022. 668 s.
55. Manák M. Insights of the French Military Mission... *Historia Slavorum Occidentis*. 2018. № 4 (19). S. 119-131.
56. Marek P. Defender of Czechoslovak Unity. A Probe into the Politics of the Czechoslovak National Socialists in Slovakia between 1918 and 1938. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Історія. 2022. Вип. 2 (47). С. 119-129
57. Pánek J. Národnostní a náboženské menšiny... 2002. URL: <https://legacy.blisty.cz/art/10500.html> (дата звернення 18.04.2026)
58. Píková T. Party system in the First Czechoslovak Republic. *Sciences of Europe*. 2020. №. 55. S.53-58.

59. Pospíšil P. Politika I. Československé republiky. URL: <https://www.capek-strz.cz> (дата звернення: 19.05.2026).
60. Popálený P. Od voleb 1920 ke vzniku pětky. Národní archiv. URL: <https://www.nacr> (дата звернення: 30.04.2026).
61. Rašínova měnová reforma 1919. URL: Česká národní bank (дата звернення: 22.04.2026)
62. Reflexe dějin První československé republiky. Praha, 1998. 190 s.
63. Schelle K. Jiří. Dějiny českého soudnictví. Praha, 2018. 506 s.
64. Slováci jsou vlastně Češi. Na počátku Československa byl mýtus o jednom národě. URL: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/domaci/slovaci-jsou-vlastne-cesi-na-pocatku-ceskoslovenska-byl-mytus-o-jednom-narode-7264> 3 (дата звернення 26.04.2026)
65. Szávai, F. The British and the Birth of the New Central European Borders 1918-1920. West Bohemian Historical Review. 2024. Č. 2. S. 217-241. URL: <http://hdl.handle.net/11025/5815> (дата звернення: 02.05.2026).
66. Vlček, Tomáš. Agrární strana URL: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_agrarni.php (дата звернення 18.04.2026)